

Дмитро Ю. Вертелецький*, Андрій Б. Бардецький**

Нові пам'ятки трипільської культури з північно-західного краю Мізоцького кряжу на Волинській Височині

New sites of the Tripolye culture from the North-Western Mizoc'ka Hills in the West Volhynia

The article presents materials coming from the newly uncovered sites of Tripoli culture from the Mizoc'ka Range of the West Volhynia, grouped within four zones. Ceramics from the researched settlements reveal elements characteristic for the Horiv-Nowomalin type and the Gordineśty group, whereas as for flint artefacts there are products and waste fragments made of easily accessible, local raw material.

KEY WORDS: West Volhynia, Mizoc'ka Hills, Tripolye culture, new sites

Submission: 11.07.2017; acceptance: 28.11.2017

ВСТУП

На південний схід від волинського міста Дубна, пануючи над місцевістю, здіймається Мізоцький кряж – релікт сарматського моря, на схилах якого, в околицях сучасних сіл Мирогоща, Липа, Костянець і Листвин, віддавна були відомі археологічні пам'ятки і деякі навіть стали хрестоматійними для окремих культур первісності. Дві з них, поселення Костянець-Лиственщина і Листвин-Гострий, Горб досі є опорними для самого пізнього етапу трипільської культури Волині. Як показали регулярні двадцятирічні розвідки в цьому секторі, трипільські матеріали трапляються місцями мало не на кожному зручному для поселення і близькому до води пагорбі, однак повна картина їхнього поширення ще далека від завершення через лісистість кряжу (рис. 2). Наприклад, обидва згадані поселення вже давно не виявляють жодних видимих ознак присутності культурно-

го шару і якби не були відомими іще від періоду інтенсивних господарських робіт, зараз могли б залишитись непоміченими. Територія далі на схід уздовж краю височини, тобто у верхів'ях р. Стубли, та на південь углиб нього – у верхів'ях р. Збитинки, залишається зовсім нерозвіданою. Поданий нижче каталог, головним чином, є результатом плідної діяльності В. Ткача і складений на основі паспортів з його персонального архіву. Джерельна ж частина включає матеріали з авторських розвідок, здійснених в рамках діяльності Міжрегіональної громадської наукової організації „Дубенський археологічний осередок”, спільно з проектом Народного центру науки Польщі „Między zachodem a wschodem. Dynamika przemian społeczno-osadniczych od Karpat Wschodnich po Wyżynę Nadnieprzańską w IV i początkach III tys. BC” HS3/02486, який реалізовується в Інституті археології Жешувського Університету.

ГЕОМОРФОЛОГІЯ

Волинська височина – підобласть Волино-Подільської ерозійної рівнини була сформована після регресій середньосарматського моря внаслідок інверсії тектонічних рухів. Активізовані останніми денудатійні процеси в пізньосарматський час на більшості її території зрізали міоценові, палеогенові і верхні яруси верхньокрейдових відкладів, які в антропогеновий період покрились лесами і лесовидними суглинками потужністю до 20 м. Цей денудатійний

зріз оголив крейду туронського ярусу з якісним жовтовим темно-сірим, іноді смугастим кременем, доступ до якого відкривається в бортах долин невеликих річок.

Мізоцька горбиста височина (Мізоцький кряж) – найбільш підвищений (190–342 м) і розчленований район Волинської височини площею 1,04 тис. кв. км. Її рельєфу притаманні глибокі долини, балки і активні яри з глибиною ерозійного візру 40–150 м. В будові кряжу лежать

* Instytut Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego (doktorant), verteletskyi.dmytro@gmail.com

** Interregional Public Scientific Organization “Dubno Archaeological Center” (Dubno, Ukraine), bardeckyj@gmail.com

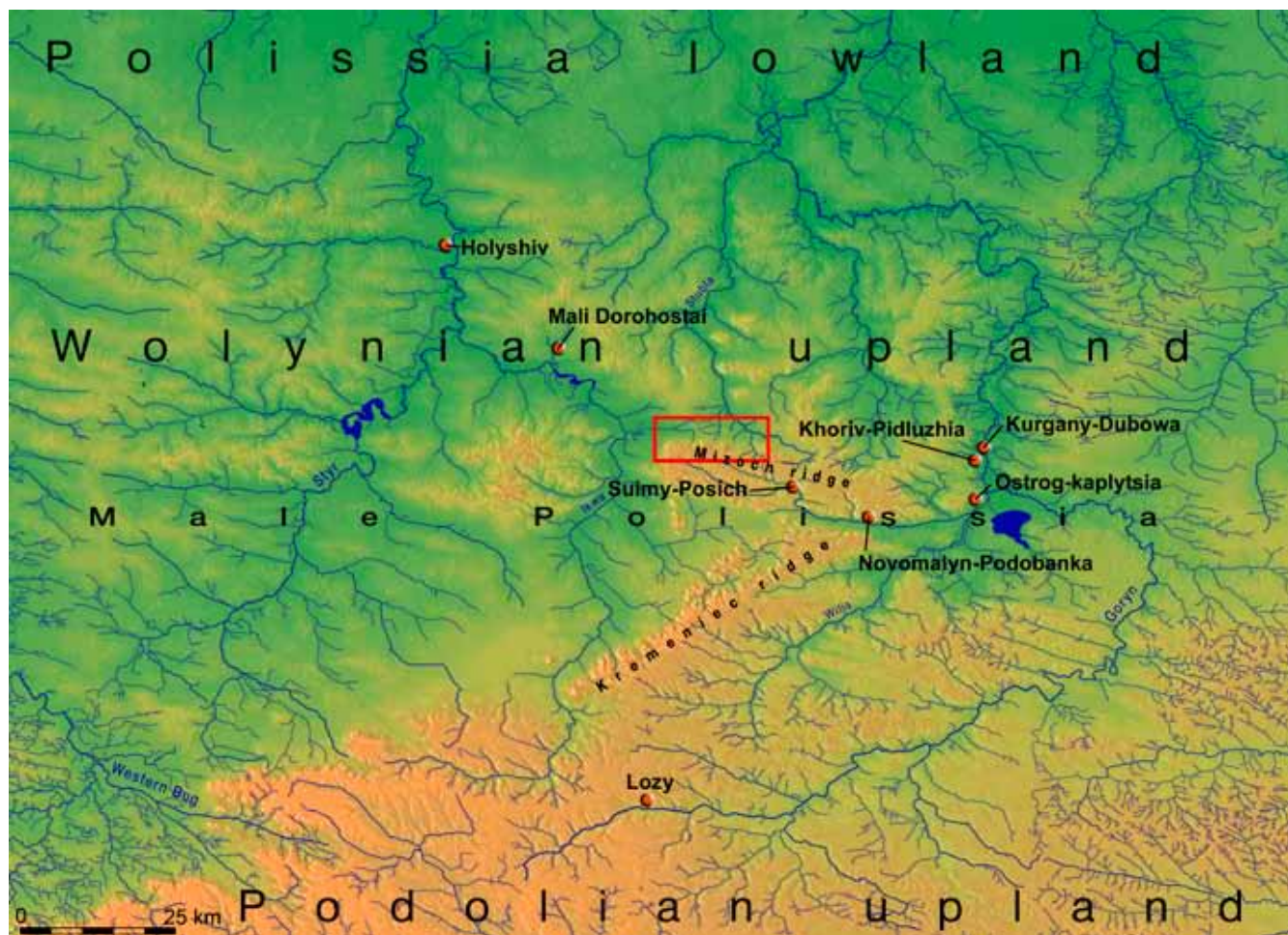

Рис. 1. Фізична карта Волині з позначенням території показаної на рис. 2 і окремих пам'яток трипільської культури Волині
Fig. 1. The map of Volhynia with an area marked in the picture 2 and the sites of the Tripolye culture

неогенові (міоценові) відклади, які на схилах долин утворюють рельєфні скульптурні форми.

З півночі Мізоцький кряж обривається в долини приток Горині – річок Стубли і Усті, які беруть з нього початок і течуть у меридіональному напрямку, однак це пониження ними успадковане від ранішої прадолини, яка простягається від Ікви до Горині перетинаючи вододіли Стубли і Усті, (описана ще В.Д. Ласкаревим у 1914 р.) (Природа Ровенської області, с. 50). Із заходу кряж обмежений правим бортом долини р. Ікви, на сході ж він не має чітких орографічних меж і плавно понижується до лівого схилу долини Горині, зливаючись тут з Рівненським плато. Дуже чіткою є південна межа Мізоцького кряжу, виділена уступом в Малополянську денудаційну рівнину, яка розділяє Волинську і Подільську височини. Ця рівнина, близька за будовою ландшафту до зони Волинського Полісся, була сформована на місці структурного пониження в Волино-Подільській плиті, за участі неотектонічних процесів і з суттєвою роллю посиленних поверхневих стоків в антропогенний період (зокрема талих вод окського льодовика). Її ерозійний вріз повсюди досяг поверхні верхньокрейдових відкладів, які потім були перекриті, головним чином, водно-льодовиковими пісками потужністю 10–12 м (місцями 20 м) з еоловими формами рельєфу (Ю.А. Кошик *et al.* 1990, с. 59). Мале Полісся про-

стягається далеко на захід, виходячи за Західний Буг, але що стосується сусідства з Мізоцьким кряжем, важливо відмітити те, що воно тут ділиться на два морфологічні райони. Західна частина – обширна Кременецько-Дубенська зандрова рівнина, ускладнена долиною річки Ікви і її лівої притоки – Тартачки. Далі ж на схід Мале Полісся значно звужується, утворюючи Острозьку прохідну долину, успадковану нижньою течією р. Свитеньки (у верхній вона називається Збитинкою), яка збирає водотік з більшості території Мізоцького кряжу. Ця долина, шириною всього 2–2,5 км, повторює характер ландшафту Дубенсько-Кременецької рівнини, однак, будучи колишньою артерією стоку льодовикових вод, ускладнена ерозійними останцями від розмиву північного краю Подільської височини (Природа Ровенської області 1979, с. 51–52).

Ділянка широкої прадолини в обраному нами секторі (рис. 2) розділена між річковими системами Ікви і Горині. В західній частині стоки з кряжу збирає права Іквянська притока – р. Липка, а в східній – усі струмки впадають до лівої Горинської притоки – р. Стубли. Вододіл проходить між селами Липа і Костянець і, що характерно, на прилеглих до нього краях кряжу зовсім відсутні сліди поселень.

Внаслідок штучного осушування заплав річок, сільськогосподарського обробітку вершин та всієї долини, а також розміщення тут кількох великих сіл і господарств

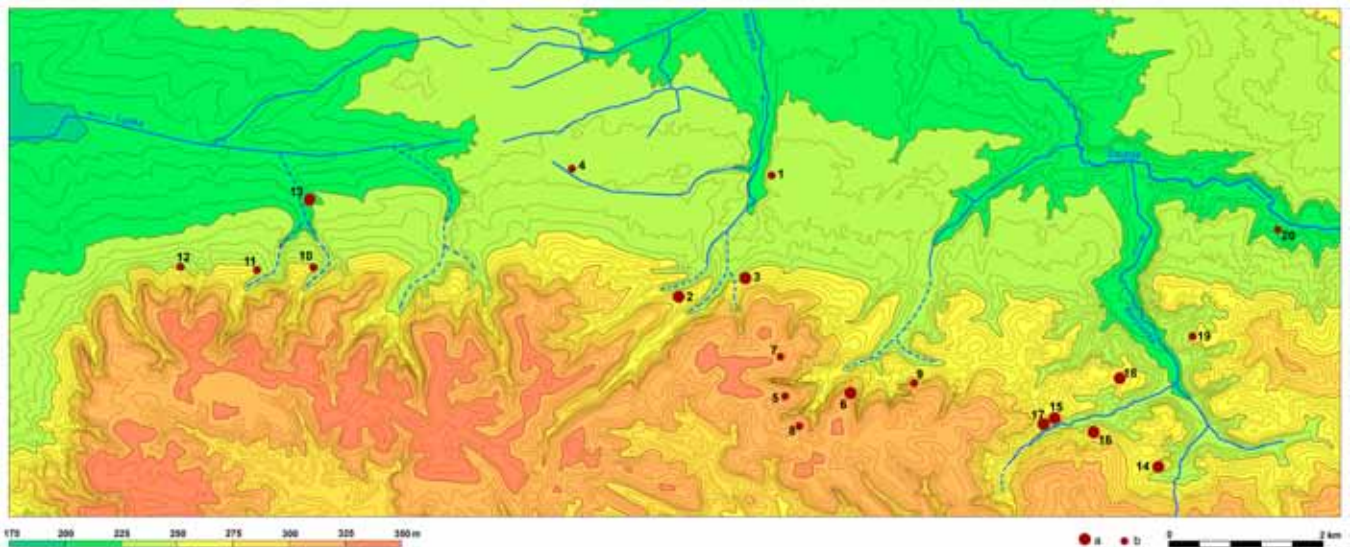

Рис. 2. Карта північно-західного сектору Мізоцького кряжу з позначенням пам'яток трипільської культури. Прорисовка по карті ГГЦ масштаб 1:25000. Умовні позначення: а – пам'ятки розвідані авторами, матеріали з яких подано в каталозі; б – пам'ятки розвідані В. Ткачем та ін. Номери позначень співпадають з номерами каталогу

Fig. 2. Map of the north-western part of the Mizoc'ka Hills with the sites of the Tripolye culture. Redrawn GGC map, 1:25 000. Legend: a – sites with materials included in the catalogue; b – sites researched by V. Tkach and others (numbers are according to the catalogue)

значно знизився рівень ґрунтових вод, що суттєво віддалило місця їх виходу від країв кряжу. Однак наявність на його схилах багат шарових поселень свідчить про те, що принаймні до середньовіччя включно в балках, які їх розрізають був постійний водотік.

ІСТОРІЯ ПОЛЬОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Найбільш ранні відомості про пам'ятки енеоліту в районі сіл Мирогоща, Костянець і Листвин з'явилися завдяки розвідкам М.І. Островського. В 1942 р. одним з перших було відкрито поселення Листвин-Гострий Горб (В.М. Конопля 1998, с. 111)¹. Водночас ним була зібрана колекція крем'яних та кам'яних виробів епохи енеоліту з інших місцевостей Мізоцького кряжу, які на сьогодні зберігаються в Дубенському заповіднику, однак, на жаль, без точних прив'язок. Перші польові дослідження трипільської пам'ятки на території Мізоцького кряжу проводились експедицією під керівництвом Ю. Смішка та за участі І. Свешнікова (керівник групи), М. Островського та Н. Кривоноса. В 1947 р. вони здійснили поверхневе обстеження, а згодом і розкопки на багат шаровій пам'ятці Костянець-Лиственщина загальною площею 98,5 м² (І.К. Свешніков 1952, с. 131). Це були одні з перших польових досліджень в науковій кар'єрі І. Свешнікова, та водночас результативні по кількості здобутого матеріалу трипільської культури (І.К. Свешніков 1952). В шурфі та розкопі на найвищій терасі пагорба були зафіксовані заглиблені об'єкти і фрагменти обмазки, трактовані І. Свешніковим як черені печей (І.К. Свешніков 1952, с. 131).

¹ В монографії М. Пелешишина вказано, що поселення Листвин-Гострий Горб вперше було відкрито Ю. Захаруком в 1952 році (М.А. Пелешишин 1997а, s. 56).

Серед дослідників енеоліту в цьому районі відзначалася також Л. Крушельницька провівши в 1963 році розкопки на двошаровій пам'ятці трипільської культури та ранньозалізного віку Костянець-Горби (В. Конопля, Л. Крушельницька, А. Гавінський 2015, с. 145). Інформація про розкопки стала відома лише після джерельної публікації матеріалів трипільської культури в 2015 році (В. Конопля, Л. Крушельницька, А. Гавінський 2015). Дані про досліджену площу а також розкопані об'єкти залишаються невідомими, хоча на матеріалах, які зберігаються в фондах відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича у Львові, є шифри на зразок „Яма 1”.

Найбільш інформативними з огляду на здобутий матеріал є розкопки М. Пелешишина трипільських поселень Костянець-Лиственщина та Листвин-Гострий горб. У 1967 році на першому з них розкрито площу 600 м², на якій було досліджено 12 заглиблених об'єктів (Н.А. Пелешишин 1968; М.А. Пелешишин 1997а, с. 43; М.А. Пелешишин 1998с). Більшість з них, на думку дослідника, належали житловим та господарським будівлям (М.А. Пелешишин 1997а, с. 43). Того ж року були проведені перші обстеження поселення Листвин-Гострий горб, яке визначене дослідником як перспективне для археологічних розкопок (М.А. Пелешишин 1997а, с. 56). З перервами, протягом 1970, 1971, 1975 та 1985 він, будучи керівником Дністро-Волинської експедиції Львівського університету ім. І. Франка проводив тут розкопки. За всі роки на площі 1150 м² було розкопано 40 ям, які згідно автора входили до складу 10 житлово-господарських споруд (М.А. Пелешишин 1997а, с. 56–62). Результати досліджень поселень Костянець-Лиственщина та Листвин-Гострий горб були опубліковані в узагальнених статтях з хронології трипільської культури Волині (Н.А. Пелешишин 1990; М.А. Пелешишин 1998b; М. Пелешишин 1998с), а головним підсумком стала монографія, опублікована в 1997 році, частково

базована на аналізі з докторської дисертації 1989 року (М.А. Пелешишин 1997а). В ній М. Пелешишин додав каталог трипільських пам'яток з околиць Мізоцького краю, котрі були відкриті розвідками В. Конопля та Г. Охрименка у 1977 році (В.М. Конопля, Г.В. Охрименко 1978).

В 1995 роках на території Листвинського городища (Листвин-Городище) були проведені розкопки під керівництвом Р.М. Чайки (Р. Чайка 2009), який вочевидь відкрив і трипільський горизонт, проте в публікаціях немає жодних згадок про ці знахідки. Єдиними свідченнями про це є поодинокі трипільські матеріали, котрі зберігаються в фондах Інституту археології Львівського університету ім. І. Франка та історико-краєзнавчого музею м. Винники.

Починаючи з 1995 року на території Мізоцького краю проводить регулярні розвідкові дослідження і каталогізацію пам'яток дубенський археолог В. Ткач, а з 2002 р. у співпраці з колегами А. Бардецьким та Ю. Пшеничним. З 2012 р. до цих робіт долучився Д. Вертелецький. У 2016 р. експедицією Міжрегіональної громадської наукової організації „Дубенський археологічний осередок” було проведено детальне обстеження району сіл Листвин і Нараїв, під час якого виявлено ряд нових пам'яток, та зібрано інформацію про раніше відомі, в тому числі досліджені у 2001–2004 р.р. студентом Рівненського інституту слов'янознавства Левченком В. і зафіксовані в роботах Рівненської філії ДП НДЦ „ОАСУ” ІА НАН України (Б.А. Прищепа, В.С. Черкуров 2005, с. 11, 12; Б.А. Прищепа та ін. 2011, с. 21, 22).

ІСТОРИОГРАФІЯ

З появою перших відомостей про трипільські пам'ятки на Західній Волині і на Мізоцькому краю зокрема (І.К. Свешніков 1952; Ю.М. Захарук 1959; Н.А. Пелешишин, Р.М. Чайка 1972; Н.А. Пелешишин 1976) розпочалась дискусія про їхню періодизацію, хронологію і типологію до якої в різний час долучились Мовша Т.Г. Мовша (1971), В.Г. Збеневич (1976), В.А. Дергачев (1980; 2004), М.А. Пелешишин (1974; Н.А. Пелешишин 1990; 1998b), S. Jastrzębski (1989), V.A. Kruts, S.M. Ryzhov (2000), M.Y. Videiko (2000), О.Л. Позіховський (2005), Г.В. Охрименко (та ін. 2007), В. Пастеркевич, О. Позіховський, М. Рибіцька, Д. Вертелецький (W. Pasterkiewicz *et al.* 2013). У своїх студіях вони відсилали переважно до пам'яток Листвин-Гострий Горб, Костянець, Жорнів (опосередковано), Голишів, Хорів та ін.

Одну з перших згадок про поселення Листвин-Гострий Горб знаходимо в проблематичній статті Ю. Захарука 1959 року, де автор визначає північно-західну межу трипільської культури по лінії Жорнів та Листвин (Ю.М. Захарук 1959, с. 59). Цю тезу використала в статті 1971 р. також Т. Мовша, виділивши їх у північну групу пізньотрипільської культури (Т.Г. Мовша 1971, с. 35). Інтерпретацію на основі матеріалів з поселень Листвин та Костянець запропонував В. Збеневич у 1976 р., зарахувавши їх до пізньотрипільських поселень лісостепу типу Городище-Городськ (В.Г. Збеневич 1976, с. 35). Структурований підхід спостерігається в монографії В. Дергачева 1980 р. „Памятники позднего триполья” (В.А. Дергачев 1980), де дослідник зараховує поселення Листвин-Гострий Горб, Костянець та Жорнів до пам'яток городського типу Волині (В.А. Дерга-

чев 1980, с. 127), вихідними в становленні якого були два компоненти: місцевий – пам'ятки типу Троянова, та приїшлий – пам'ятки типу Гордінешти (В.А. Дергачев 1980, с. 132–133). Автором було використано термін будинки-майстерні стосовно поселення Листвин-Гострий Горб (В.А. Дергачев 1980, с. 128), а також висловлено припущення про наявність оборонних укріплень на поселенні Жорнів (В.А. Дергачев 1980, с. 127).

Внесок в дослідження обробки кременю в трипільській культурі Волині належить також Б. Бальцеру (В. Balcer 1983). Ознайомившись з крем'яними колекціями з пам'яток в Листвині, Чапаївці, Сандраках, Троянові, Софіївці, Новій Чарторії та інших, дослідник став вбачати доволі близьку стилістичну подібність всіх виробів з волинського кременю, об'єднуючи їх поняттям волинський промисел (*przemysł wołyński kultury trypolskiej* – PW KT) (В. Balcer 1983, s. 203). Однією з еталонних крем'яних майстерень було поселення Листвин-Гострий Горб, крем'яні вироби (пластини) з якого, за спостереженнями Б. Бальцера є найдовшими, як і у випадку негативів на нуклеусах (В. Balcer 1983, s. 203) або напівфабрикатів сокир (В. Balcer 1983, s. 204). Б. Бальцер одним з перших зауважив наявність готових крем'яних виробів з волинського кременю далеко від покладів сировини і значно зростаючу їх кількість на пізньому етапі трипільської культури (В. Balcer 1983, s. 205).

В 1989 р. вийшла одна з перших монографій присвячена трипільській культурі Волинської височини авторства Р. Ястжебського, яка є синтезом всіх попередніх джерельних публікацій і дискусій (S. Jastrzębski 1989). В ній він звернув увагу на топографію поселень, особливо Костянець, Листвин, Мирогоща та Острів, які знаходяться на краях височин, і цим є доволі близькими до поселень Середньої Наддніпрянщини (S. Jastrzębski 1989, s. 90). Ним також був використаний термін – тип Листвин-Городськ (S. Jastrzębski 1989, s. 113), підставою для чого, очевидно, була подібність двох шнурових стилів орнаментування посуду з Листвина та Городська. Не оминув увагою автор і те, що Листвин-Гострий Горб та Костянець мають характер крем'яних майстерень (S. Jastrzębski 1989, s. 113). Слабкою стороною праці є мізерна кількість проілюстрованих матеріалів, частину з яких Ястжебський опрацював особисто (S. Jastrzębski 1989, s. 97).

Вперше з матеріалами поселень Костянець-Лиственщина та Листвин-Гострий Горб можна було ознайомитися в колективній монографії під редакцією О. Черниша „Стародавнє населення Прикарпаття і Волині” (1974), де для прикладу було подано лише кілька екземплярів кераміки (М.А. Пелешишин 1974, рис. 35, 15, 17, 20, 21). Ще кілька нових, з поселення Листвин-Гострий Горб, з'явилися в наступній колективній монографії „Археология Прикарпаття, Волини и Закарпаття (энеолит, бронза и раннее железо)” (Н.А. Пелешишин 1990, рис. 6:8–11), а в її тексті – короткий опис розкопаної площі і опис знахідок (Н.А. Пелешишин 1990, с. 31). Основні тези М.А. Пелешишина стосувалися лише узагальнень, пов'язаних з розселенням трипільських племен на Волині, одну з причин якого він вбачав в освоєнні нових територій, в пошуках земель для обробітки та годівлі рогатої худоби (Н.А. Пелешишин 1990, с. 32). Окрема монографія про поселення Листвин-Гострий Горб та Костянець-Лиственщина

вийшла лише в 1997 році (М.А. Пелешишин 1997а). До цього з'являлись лише короткі публікації і повідомлення (Н.А. Пелешишин 1968; Н.А. Пелешишин, Р.М. Чайка 1972; Пелешишин 1974; Н.А. Пелешишин 1990). Попередньо матеріали були використані М. Пелешишиним в докторській дисертації 1989 р. „Население Западной Волини и его этнокультурные связи (середина V – середина III тыс. до н.э)”. Монографія ж 1997 р. є швидше ознайомчою, оскільки містить скорочені відомості про розкопки, статистику і матеріали та ще коротшу їх наукову інтерпретацію. В ній М. Пелешишин зазначав про близькість цих поселень, але в часовому вимірі Листвинське, на його думку, було тривалішим (М.А. Пелешишин 1997а, с. 90), хоча вони обидва входили до складу одного «організму» (М.А. Пелешишин 1997а, с. 96). Згодом, в підсумковій статті про дослідження трипільської культури на Волині дослідником були повторені раніше висловлені тези та запропоновані деякі нові інтерпретації (М.А. Пелешишин 1998b). Зокрема йшлося про те, що поселення Листвин-Гострий Горб було пристосоване до захисту, а з південної сторони на ньому простежуються залишки рову; основними засобами існування його мешканців було землеробство та скотарство, важливу роль займав видобуток кременю та виробництво крем'яних знарядь, але, будучи при цьому децентралізованими; поселення

в Костянці та Листвині взаємопов'язані між собою, або „одне з них було продовженням іншого”; (М.А. Пелешишин 1998b, с. 188).

До дискусії приєдналися також В. Круц та С. Рижов в статті присвяченій городсько-волинському варіанту трипільської культури Волині (V.A. Kruts, S.M. Ryzhov 2000). Аналізуючи основні пам'ятки Східної та Західної Волині, вони розділяють городсько-волинську групу на два типи – Городський, який притаманний Східній Волині та Листвинський тип, характерний для Західної Волині (V.A. Kruts, S.M. Ryzhov 2000, s. 104–105). Водночас Листвинський тип на їхню думку має два варіанти: ранній, представлений поселенням Листвин-Гострий Горб, та пізній – поселенням Голишів (V.A. Kruts, S.M. Ryzhov 2000, s. 108).

Інший підхід мав М.Ю. Відейко, який розпочав ще одну дискусію, але вже в площині впливів культури Баден, лійчастого посуду та кулястих амфор на культурний розвиток трипільської етапу С-II (М.Ю. Videiko 2000), яку згодом продовжили В. Пастеркевич, О. Позіховський, М. Рибіцька та Д. Вертелецький, навівши широкі аналогії в культурах лійчастого посуду і баденській для кубків типу *ansa lunata*, знайдених на поселенні Костянець-Лиственищина М. Пелешишиним в 1967р. (W. Pasterkiewicz et al. 2013, s. 286).

КАТАЛОГ ПАМ'ЯТОК

1. Заруддя-3

Багатошарове поселення кам'яного віку, епохи бронзи, ранньозалізного віку, латенського періоду, римського часу і середньовіччя. Знаходиться на південно-західній околиці с. Заруддя Дубенського району за 0,5 км на північний схід від цвинтаря с. Костянець. Займає мис корінної тераси правого берега р. Розинки (рис. 2:1). Координати: 50°25'24.11" Пн, 25°57'22.58" Сх. Виявлене у 2001. А.Б. Бардецьким, Ю.Л. Пшеничним, В.В. Ткачем, обстежене В.В. Ткачем в 2003, 2004 рр. В колекції поверхневих зборів кераміка трипільської культури, уламки антропоморфних глиняних фігурок і два крем'яні вкладні серпів (В.В. Ткач 2008; 2009; Архів В.Ткача).

2. Костянець-Лиственищина

Багатошарове поселення палеоліту, енеоліту, епохи бронзи, ранньозалізного віку і середньовіччя. Знаходиться на південно-східній околиці с. Костянець Дубенського району. Займає високий видовжений мис Мізоцького кряжу (рис. 2:2). Координати: 50°24'49.00"Пн, 25°56'45.83"С. Вперше про знахідки в цьому урочищі стало відомо в середині XIX ст. Обстежувалось Р. Якимовичем в 1935 р., Ю.Ф. Шумовським в 1937 р., розкопувалось І.К. Свешніковим в 1947 р., М.А. Пелешишиним в 1967 р., обстежувалось В.В. Ткачем в 1996, 1998, 2002, 2003, 2005, 2012 рр. Знайдено кераміку трипільської культури, крем'яні вироби на пластинах. (Н.А. Пелешишин 1968; 1997а; 1998с; І.К. Свешніков 1952).

3. Костянець-Горби

Багатошарове поселення енеоліту, епохи бронзи, ранньозалізного віку і середньовіччя. Знаходиться на південно-східній околиці села Костянець Дубнівського р-ну, за 0,2 км на схід від поселення Костянець – ур. Лиственищина (рис. 2:3). Координати: 50°24'40.66" Пн, 25°57'21.18" Сх. Займає високий мис правого берега струмка Росинка – лівобережної притоки р. Стубли. Територія мису регулярно розорюється. У 1963 р. на поселенні Л. Крушельницька проводила розкопки, матеріали з яких зберігаються в Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ. Обстежене В.В. Ткачем в 2003, 2005, 2008, 2009 р.р., В.В. Ткачем та А.Б. Бардецьким в 2015 р. В архіві В. Ткача значиться як багатошарове поселення Листвин-7. На поверхні зібрано крем'яні вироби і кераміку трипільської культури (В.В. Ткач 2008; 2009; 2013; Архів В.Ткача).

4. Костянець-8

Одношарове поселення. Знаходиться на західній околиці села Костянець Дубенського району за 2,2 км (азимут 280 градусів) від сільського цвинтаря. Координати: 50°25'26.75" Пн, 25°55'16.59" Сх. Займає північно-східний берег невеликої западини на вододілі річок Липки і Розинки, з якої витікає нині меліороване джерело (рис. 2:4). Відкрите В. Ткачем у 2017 р. На розораній поверхні було зібрано колекцію кераміки трипільської культури (Архів В. Ткача).

5. Листвин-Городище

Багатошарове поселення енеоліту, епохи бронзи, середньовічне городище. Знаходиться на західній околиці с. Листвин Дубенського району в урочищах Городище та Козацький сад. На даний час заросло лісом та чагарниками, окрім третьої площадки, яка використовується під городи. Займає мис Мізоцького кряжу (рис. 2:5). Координати: 50°23'51.86" Пн, 25°57'41.59" Сх. Обстежувалось Я. Волошинським в 1870-х роках, В. Антоновичем в кінці XIX ст., М. І. Островським в 1929 р., Р. Якимовичем в 1932 р., О. Цинкаловським в 1935 р., Ю.Ф. Шумовським в 30-х-40х рр. XX ст., М.І. Островським та В. Селедцем в 1947, 1961 та 1966 р., Ю. Захаруком на поч. 50-х рр. XX ст., П. Раппопортом в 1961 р., М.Ю. Смішком, М.Ю. Брайчевським, М.А. Пелешиним в 1967 р., М.А. Пелешиним в 1971, 1975 рр. (було проведено розкопки), Р.М. Чайкою в 1975–78, 1985–95 рр. (розкопки), Дубенським філіалом РКМ в 1976 р. (проведено топографічну зйомку та фотографування), В.В. Ткачем в 1997–2005 рр., 2009 р., В.В. Ткачем та Ю.Л. Пшеничним в 2008 р., В.В. Ткачем та А.Б. Бардецьким в 2015 р. На поверхні третьої площадки зібрано кераміку трипільської культури, кружало, крем'яні нуклеус, вироби на пластинах, тесла і заготовку сокири. (І.К. Свешніков, Ю.М. Нікольченко 1982, с. 52; В.В. Ткач 2009; Архів В. Ткача).

6. Листвин-Гострий Горб

Багатошарове поселення енеоліту, епохи бронзи, ранньозалізного віку і середньовіччя та курган. Знаходиться на південно-західній околиці села Листвин Дубенського району в урочищі Гострий горб. Займає високий мис Збитинського плато Мізоцького кряжу, оточеного ярами (рис. 2:6). Координати: 50°23'52.08" Пн, 25°58'16.91" Сх. Виявлене М.І. Островським в 1942 р., обстежувалось М.Ю. Захаруком в 1952 р., розкопувалось М.А. Пелешиним в 1967, 1970–71, 1975, 1985 рр., в 1995, 1997, обстежувалось В.В. Ткачем, а в 2000–2005 – р.р. В. Ткачем та А. Бардецьким. З 2005 р. територія пам'ятки не використовується під оранку і заросла чагарником. Поселення мідного віку (маліцької і трипільської культур) розташоване на вищій частині мису, тут же знайдені вироби ГЗК, середньовічне поселення знаходиться нижче, біля кургану, а пізньої бронзи – раннього заліза – на схід від останнього. На поверхні зібрано значну колекцію відходів крем'яного виробництва (нуклеусів і пластин), знаряддя на пластинах, відбійники, ретушери, уламки сокир, заготовки сокир, сокири, вістря стріли трикутне з увігнутою основою, вістря стріли виготовлене зі сколу леза сокири, кераміку трипільської культури, кружала і глиняну модель сверленої сокири. (В.М. Конопля 1998; В. Конопля, М. Пелешин 1993; Н.А. Пелешин 1971; 1974; 1976; 1990; 1998b; 1998c; 1997a; Н.А. Пелешин, Р.М. Чайка 1972; І.К. Свешніков, Ю.М. Нікольченко 1982, с. 52; В.В. Ткач 2001, с. 11; 2009).

7. Листвин-3

Багатошарове поселення енеоліту, епохи бронзи (крем'яна майстерня) і середньовіччя та середньовічний курганный могильник. Знаходиться на західній околиці Листвин Дубенського району на північ від городища, зайняте кількома садибами. Координати: 50°24'8.20" Пн,

25°57'31.95" Сх. Займає високий мис Мізоцького кряжу (рис. 2:7). Знахідки трапляються на північно-східному виступі мису і біля садиби а також в горіховому саду. Раніше тут була окрема площадка городища, оборонні споруди якого не збереглись. Обстежене В.В. Ткачем в 1999, 2000, 2004 р.р. (Р. Чайка 2009 с. 77–80; Архів В.В. Ткача).

8. Листвин-4

Поселення енеоліту та середньовіччя. Знаходиться на західній околиці Листвин Дубенського району за 0,2 км на південь від Листвинського городища, відділений від нього яром Смика. Координати: 50°23'39.36" Пн, 25°57'40.64" Сх. Займає високий мис Мізоцького кряжу, оточений ярами (рис. 2:8). Обстежене В.В. Ткачем в 1995 та 2001 роках. На поверхні знайдено кераміку трипільської культури і фрагмент крем'яного долота (Архів В. Ткача).

9. Листвин-9

Поселення енеоліту та епохи бронзи. Знаходиться на південній околиці села Листвин за 0,5 км на південь від сільської церкви. Координати: 50°23'55.69" Пн, 25°58'51.62" Сх. Займає західну частину мису плато Мізоцького кряжу (рис. 2:9). Територія регулярно розорюється. Виявлена Ткачем В. В. у 2005 р. Повторно обстежена А.Б. Бардецьким і Д.Ю. Вертелецьким у 2016 р. На поверхні знайдено кераміку трипільської культури та вироби з кременю (Р. Чайка, П. Довгань 1998; Архів В. Ткача).

10. Мирогоща-1

Багатошарове поселення енеоліту, епохи бронзи, ранньозалізного віку та середньовіччя та пізньопалеолітична стоянка. Знаходиться на південній околиці с. Мирогоща Дубенського району за 0,8 км на південний схід від корпусів аграрного коледжу. Координати: 50°24'36.73" Пн, 25°52'14.71" Сх. Займає мис на північному краю Мізоцького кряжу (рис. 2:10). На найвищій точці мису знаходиться палеолітична стоянка, засаджена в 1997 році хвойним лісом. Нижче по схилу розташоване багатошарове поселення. Стоянку виявлено М.І. Островським у 1937 р., обстежено М.Я. Рудинським в 1948 р., В.П. Савичем в 1960 і 1967 рр., В.К. Пясецьким та В.В. Ткачем в 1994–1997 рр., В.К. Пясецьким в 2011 р. Багатошарове поселення виявлене В. Ткачем в 2005 р., обстежувалось ним же в 1996, 1997, 2007, 2012 р.р., В. Ткачем, А. Бардецьким та Д. Вертелецьким в 2013 р. Зібрано кераміку трипільської культури, сокири, долото, знаряддя на пластинах, вкладень серпа (В.К. Пясецький 1999; Архів В. Ткача).

11. Мирогоща-2

Багатошарове поселення енеоліту, епохи бронзи, ранньозалізного віку та середньовіччя. Знаходиться на південній околиці с. Мирогоща Дубенського району, за 1 км на південний схід від залізничного переїзду, за 1,6 км на південний схід від церкви, ліворуч від дороги Мирогоща – Збитин. Координати: 50°24'42.07" Пн, 25°51'43.30" Сх. Займає мис Мізоцького кряжу (рис. 2:11). Виявлене О. Цинкаловським у 1930-х рр., обстежене Ю.М. Захарком в 1952 р. (як поселення тшиньсько-комарівської культури) (І.К. Свешніков, Ю.М. Нікольченко 1982, с. 53). З 1995 р. регулярно обстежується В.В. Ткачем, а з 2002 і 2013–2015 р.р. А.Б. Бар-

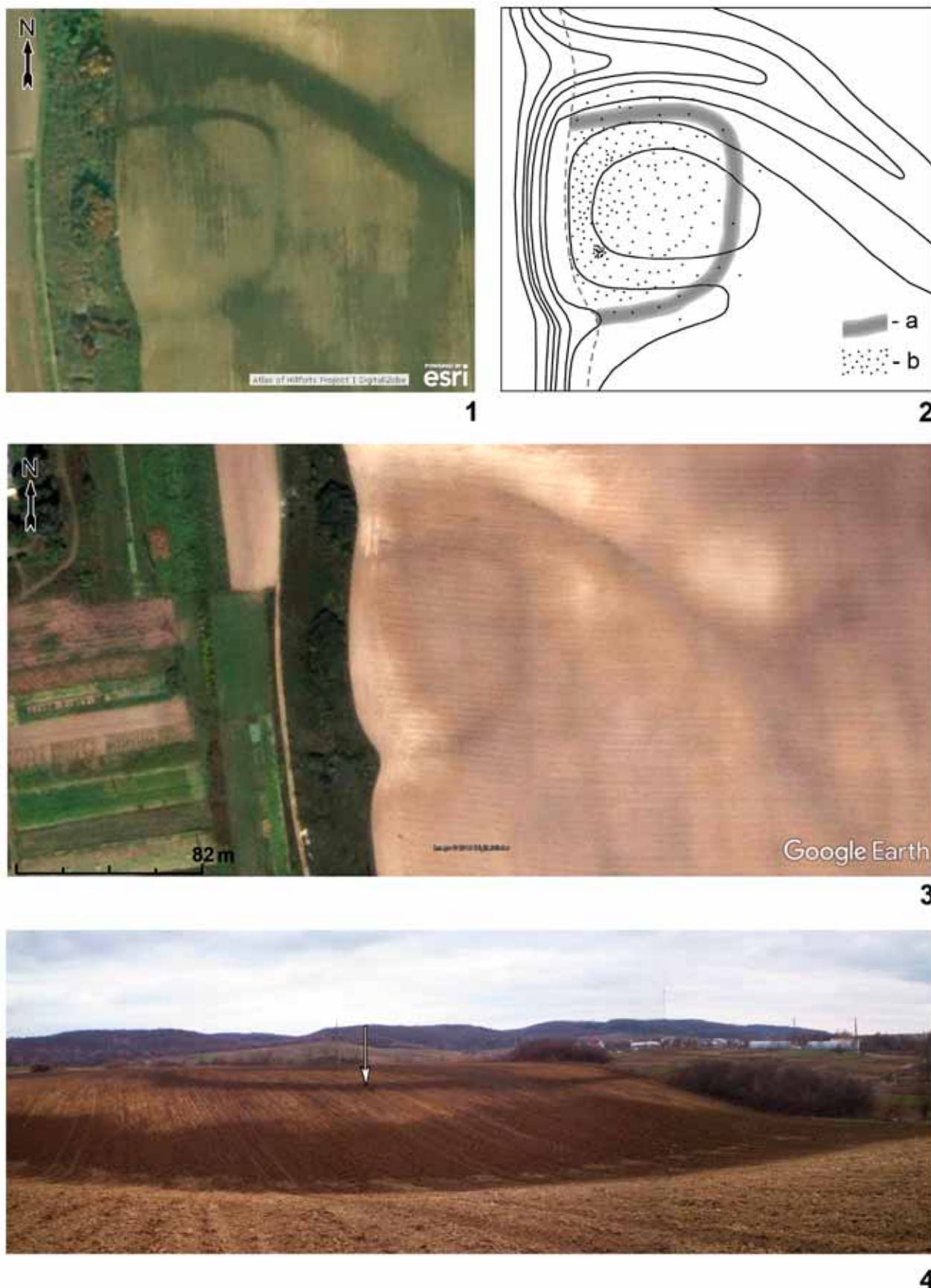

Рис. 3. Мировоша 15. 1 – супутниковий знімок ESRI; 2 – схематичний план пам'ятки: а – сліди рову; б – площина поширення знахідок на поверхні; 3 – супутниковий знімок Google (дата зйомки – 29.08.2011 р.); 4 – фото поселення з позначенням слідів рову. Вигляд з півночі

Fig. 3. Mirogoša 15. 1 – a satellite image (Atlas of Hillforts); 2 – a schematic layout of the site: a - traces of the ditch; b – a surface area with marked surface material; 3 – a satellite image (Google - 29.08.2011); 4 – an image of the settlement with marked traces of the ditch, a view from the north

децьким. Зібрано кераміку пізньотрипільської культури, 3 біконічні кружала, крем'яні вироби на пластинах та сокири (Архів В. Ткача).

12. Мирогоща-11

Багатошарове поселення енеоліту, епохи бронзи, ранньозалізного віку та середньовіччя. Знаходиться на південній околиці с. Мирогоща Дубенського району. Координати: 50°24'34.49" Пн, 25°51'0.93" Сх. Займає відріг гори Медунової на захід і північ від городища (рис. 2:12). Виявлене В. Ткачем в 1998 р., обстежене В. Ткачем в 2002, 2011 та 2012 рр., А. Бардецьким в 2012 р., В. Ткачем та Ю. Пшеничним в 2013 р. Позначене як Мирогоща-116. На поверхні знайдено кераміку трипільської культури (Архів В. Ткача).

13. Мирогоща-15

Поселення знаходиться на східній околиці села Мирогоща Дубенського району Рівненської області неподалік від аграрного коледжу. Займає правий берег балки, яка розрізає давню широку терасу (більше 1 км) біля підніжжя Мізоцького кряжу (рис. 2:13). Балка утворюється злиттям двох менших балок, які беруть початок з великих ярів на краю кряжу, і впадає в долину р. Липки – правої притоки р. Ікви. Верхів'я Липки починаються з аналогічної балки за 2 км. східніше, а за ними вже проходить вододіл з системою р. Горині. На сьогодні постійний водотік у балці відсутній, проте наявність багатошарових поселень вище на схилах пагорбів кряжу свідчить про існування в минулому тут струмка.

Пам'ятка вперше була відкрита В.В. Ткачем, А.Б. Бардецьким і Д.Ю. Вертелецьким у 2013 р. Після цього на супутниковому знімку Google (зйомка 8.29.2011 р.) помічено чітке зображення кільцевого рову довкола площі найбільшої концентрації знахідок (рис. 3:3). Навесні 2016 р., під час повторного обстеження, завдяки насиченості ґрунту вологою вдалося зафіксувати цей рів (рис. 3:4). Ерозією, яку значно посилила інтенсивна оранка, пошкоджено ґрунтовий покрив і в північній частині він був змитий в невелику балку, на схилах якої вже почав виорюватися материковий лес. Після глибокого зволоження, в моменти, коли поверхня висихає, дуже контрастно виділяється площа над ровом, яка довше залишається вологою, однак при повному висиханні пляма візуально вже не читається. За межами рову знахідки майже не трапляються, а зона найбільшої їх концентрації знаходиться ближче до краю берега. Тут же було зафіксовано виоране скупчення золи з включеннями значної кількості кераміки, крем'яних виробів і кісток.

14. Нараїв-Бродки

Багатошарове поселення неоліту, енеоліту, епохи бронзи, ранньозалізного віку та середньовіччя. Знаходиться на південно-східній околиці с. Нараїв Дубенського району за 1,2 км (азимут 155 градусів) від сільської церкви. Координати: 50°23'21.55" Пн, 26°1'30.16" Сх. Займає мис лівого берега р. Борисівки (рис. 2:14). Територія регулярно розорюється. Виявлене в 1996 р., обстежувалось В.В. Ткачем в 1997–2000 та 2005 р., Б.А. Прищепою., О.П. Войтюком та В.С. Чекурковим в 2010 р., А.Б. Бардецьким і Д.Ю. Вертелецьким у 2016 р. Матеріали зібрано на поверхні. Знайдено кераміку трипільської культури.

Матеріали зібрано на поверхні. Знайдено кераміку трипільської культури. (Б.А. Прищеп та ін. 2011, с. 21; В.В. Ткач, А.Б. Бардецький 2011, с. 10; В. Ткач 2001, с. 11, 12; 2009; 2011; архів В. Ткача).

15. Нараїв-3

Багатошарове поселення енеоліту, епохи бронзи та ранньозалізного віку. Знаходиться на західній околиці с. Нараїв Дубенського району за 0,9 км (азимут 243 градуси) від сільської церкви. Координати: 50°23'43.49" Пн, 26°0'22.81" Сх. Займає високий мис лівого берега струмка Мочулка – лівобережної притоки р. Борисівки (рис. 2:15). Територія регулярно розорюється. Пам'ятка виявлена В. Левченком у 2002 р., обстежена Б.А. Прищепою, О.П. Войтюком та В.С. Чекурковим в 2010 р. (Б.А. Прищеп та В.С. Чекурков 2005, с. 11,12; Б.А. Прищеп та ін. 2011, с. 21, 22), А.Б. Бардецьким і Д.Ю. Вертелецьким у 2016. Матеріали зібрано з поверхні. Знайдено кераміку трипільської культури.

16. Нараїв-4

Багатошарове поселення енеоліту, епохи бронзи та ранньозалізного віку. Знаходиться на південній околиці с. Нараїв Дубенського району за 0,7 км (азимут 202 градуси) від сільської церкви (рис. 2:16). Координати: 50°23'34.40" Пн, 26°0'50.52" Сх. Займає схил плато Мізоцького кряжу правого берега струмка Мочулка – лівобережної притоки р. Борисівки (рис. 2:16). Частина території регулярно розорюється, частина зайнята лісом. Пам'ятка виявлена В. Левченком у 2002 р. (Б.А. Прищеп та В.С. Чекурков 2005, с. 11). Повторно обстежена А.Б. Бардецьким і Д.Ю. Вертелецьким у 2016. Матеріали зібрано з розораної поверхні. Знайдено кераміку трипільської культури і вироби з кременю.

17. Нараїв-6

Багатошарове поселення енеоліту, епохи бронзи та ранньозалізного віку. Знаходиться на західній околиці с. Нараїв Дубенського району за 1,1 км (азимут 240 градусів) від сільської церкви. Координати: 50°23'40.02" Пн, 26°0'15.66" Сх. Займає високий мис лівого берега струмка Мочулка – лівобережної притоки р. Борисівки (рис. 2:17). Частина території регулярно розорюється, інша – задернована. Схил мису зруйнований дорогою і невеликим кар'єром. Пам'ятка виявлена В. Левченком у 2002 р. Зазначена як одна пам'ятка разом з пунктом Нараїв-3. Повторно обстежена А.Б. Бардецьким і Д.Ю. Вертелецьким у 2016 р. (Б.А. Прищеп та В.С. Чекурков 2005, с.12; Б.А. Прищеп та ін. 2011, с. 21, 22). У зв'язку з топографічною відокремленістю, матеріали з неї збирались окремо і фіксувались як пункт Нараїв-6. Матеріали зібрано з розораної поверхні. Знайдено кераміку трипільської культури.

18. Нараїв-7

Двошарове поселення енеоліту і епохи бронзи. Знаходиться на північній околиці с. Нараїв Дубенського району поруч зі східного боку від сільської церкви, яка побудована також в межах пам'ятки. Координати: 50°23'56.65" Пн, 26°1'7.20" Сх. Займає вершину пагорбу Мізоцького кряжу лівого берега струмка Мочулки – лівобережної притоки р. Борисівки (рис. 2:18). Територія регулярно розорюється.

Виявлена А.Б. Бардецьким і Д.Ю. Вертелецьким у 2016 р. Матеріали зібрано з поверхні. Знайдено кераміку і фрагмент антропоморфної фігурки трипільської культури.

19. Острів-1

Багатошарове поселення неоліту, енеоліту, епохи бронзи, середньовічне городище. Знаходиться на південні околиці с. Острів Дубенського району. Займає вершину гори Мізоцького кряжу, порослу лісом (рис. 2:19). Відоме з кінця XIX ст. Обстежувалось М.І. Островським в 1936 р., І.К. Свешніковим у 1963 р., М.А. Пелешішиним в 1970 р., Р.М. Чайкою в 1972 та 1995 рр., Б.А. Прищепою в 1986 та 2004 рр., В.В. Ткачем в 1996 та 2005 рр. В.В. Ткачем та Б. А. Бардецьким в 2003 р. (М.А. Пелешішин 1997а, с. 91,

92; Б.А. Прищепа 1986, с. 12; Б.А. Прищепа, В.С. Чекуров 2005, с. 13; І.К. Свешніков, Ю.М. Нікольченко 1982, с. 56; архів В. Ткача). На поверхні зібрано кераміку трипільської культури.

20. Острів-9

Багатошарове поселення енеоліту, епохи бронзи і середньовіччя. Знаходиться на північній околиці с. Острів Дубенського району. Координати: 50°24'58.93" Пн, 26°2'49.03" Сх. Займає мис лівого берега р. Стубли, обмежений двома балками (рис. 20:20). Виявлене В.В. Ткачем у 2013 р. Знайдено кераміку трипільської культури (Ю.І. Харковець та ін, 2013).

КАТАЛОГ МАТЕРІАЛІВ

З метою оптимізації каталогу рухомих джерел наперед подаємо уніфікований перелік технологічних груп кераміки типових для всіх збірок, окремо виділяючи похідні від них групи, ускладнені відносно рідкісними або винятковими для цих колекцій ознаками.

Типові технологічні групи кераміки:

- 1) текстура формувальної маси крихка, мучниста, з домішкою дрібного шамоту;
- 2) текстура формувальної маси щільна, мучниста, з домішкою дрібного шамоту, поверхня різних відтінків коричневого і сірого кольору, злам тришаровий;
- 3) відмудлена формувальна маса з щільною текстурою помаранчевого кольору, без домішок.

Рідкісні і виняткові технологічні групи кераміки:

- 1а) як 1 група, але шамот крупний;
- 1б) як 1 група, але текстура сильно пориста;
- 1в) як 1 група, але додатково з домішкою дрібного піску;
- 2а) як 2 група, але додатково з домішкою дрібної черепашки;
- 2б) як 2 група, але додатково з домішкою дрібного піску.

Скорочення: Фр-т(и) – фрагмент(и). Орн. – орнамент. Зов. і вн. пов. – зовнішня і внутрішня поверхні. Тех. гр. – технологічна група. Товщ. – товщина в см. Шир. – ширина. $\varnothing$ – діаметр. екз. – екземпляр.

Костянець-Горби

- 1) Фр-т вінець горщика. Орн. – ряд крупних вдавнень на зовнішньому краю вінець. 2 тех. гр. Т. – 0,9 (рис. 4:8);
- 2) Фр-т стінки посудини (горщика?). Орн. – відтягнутий трикутний валик. 2 тех. гр. Товщ. – 1,1–1,3 (рис. 4:9);
- 3) Фр-т стінки посудини (корчаги?). На зов. пов. сліди суцільного малювання червоною фарбою. 2 тех. гр. Товщ. – 1,5 (рис. 4:14);
- 4) Фр-т стінки посудини (корчаги?). Зов. і вн. пов. покриті червоною фарбою. 2 тех. гр. Товщ. – 1,7–2,2 (рис. 4:13);
- 5) Фр-т стінки посудини. 4 тех. гр. Товщ. – 0,9 (рис. 4:12);
- 6) Фр-т вінець конічної миски. За тех. гр. Товщ. – 0,8 (рис. 5:11);
- 7) Фр-т вінець півсферичної миски. Зовн. в вн. пов. покриті червоною фарбою. За тех. гр. Товщ. – 0,6–0,8 (рис. 5:10);
- 8) Фр-т вінець конічної миски. 3 тех. гр., слабо пориста. Товщ. – 0,9 (рис. 5:12);
- 9) Фр-т вінець півсферичної миски. 2 тех. гр. Товщ. – 0,6 (рис. 5:9);
- 10) Фр-ти вушок посудин (2 екз.). Орн. – парні дрібні пластичні виступи на верхній частині. 2 тех. гр. (рис. 4:15,16);
- 11) Фр-т стінки кубка. Орн. – фрагмент композиції кількарядового зигзагу, виконаний в техніці наколювання. 2 тех. гр. Товщ. – 0,7 (рис. 5:8);

- 12) Колесо від антропоморфної фігурки (?). 2 тех. гр. $\varnothing$ – 4,7 (рис. 4:10);
- 13) Фр-т кружала конічної форми. Орн. – радіальні ряди наколів, два з яких збережені, один – реконструюється. 2 тех. гр. $\varnothing$ – 4,7 (рис. 4:11);
- 14) Фр-т кружала. 2 тех. гр.;
- 15) Фр-т сокири чотиригранної в перетині. Кремінь світло-сірий волинський, туронський. 7,9×4×2,3–2,7;
- 16) Фр-ти 4-х скребків на пластинах. Кремінь світло-сірий волинський, туронський;
- 17) Фр-ти 2-х макропластин. Кремінь світло-сірий волинський, туронський. Шир. – 2,5 і 2,7 см;
- 18) Фр-т вінець горщика. Орн. – карбовані краї вінець, зов. пов. покрита червоною фарбою. 2 тех. гр. Товщ. – 0,5–0,9 (рис. 4:1);
- 19) Фр-т вінець горщика. Орн. – карбовані краї вінець, три ряди відтисків шнура на шийці. 2 тех. гр. Товщ. – 0,5–0,9 (рис. 4:2,7);
- 20) Фр-т вінець горщика. Орн. – карбовані краї вінець, округлі штампи на плічках. 1 тех. гр. Товщ. – 0,5–0,7 (рис. 4:3,4);
- 21) Фр-т стінки горщика. Орн. – три ряди відтисків шнура, нижче якого штампові підквадратні відтиски. 1 тех. гр. Товщ. – 0,5 (рис. 4:5);
- 22) Фр-т стінки горщика. Орн. – вертикальні ряди відтисків горизонтальних штампів („драбинка”). 2 тех. гр. Товщ. – 0,5 (рис. 4:6);
- 23) Фр-т вінець напівсферичних мисок. 2 тех. гр. Товщ. – 0,5–0,8 (рис. 5:1–3);
- 24) Фр-т вінець мініатюрної мисочки. Орн. – карбування на краю вінець, горизонтальний ряд відтисків на зовн. част. вінець. 1 тех. гр. Товщ. – 0,5–0,6 (рис. 5:4);
- 25) Фр-т вінець напівсферичної профільованої миски. Орн. – карбування на краю вінець, горизонтальний ряд нігтевих зачіпів. 1а тех. гр. Товщ. – 0,7–9 (рис. 5:5);
- 26) Фр-т вінець напівсферичної профільованої миски. Орн. – карбування на краю вінець, горизонтальний ряд нігтевих зачіпів. 2 тех. гр. Товщ. – 0,7–1 (рис. 5:6);
- 27) Фр-ти вінець напівсферичної миски. Орн. Подвійні вертикальні виступи на вінцях, зов. і внут. пов. покриті червоною фарбою. 2 тех. гр. Товщ. – 0,4–0,5 (рис. 5:7).

Листвин-Гострий Горб

- 1) Фр-т верхньої частини горщика. Орн. – ряд скісних штампових вдавнень на плічках. 1а тех. гр. Товщ. – 0,5–0,7. $\varnothing$ – 21 (рис. 6:1);
- 2) Фр-т верхньої частини горщика. Орн. – ряд вертикальних штампових вдавнень на плічках. 2 тех. гр. Товщ. – 0,7–1 (рис. 6:2);

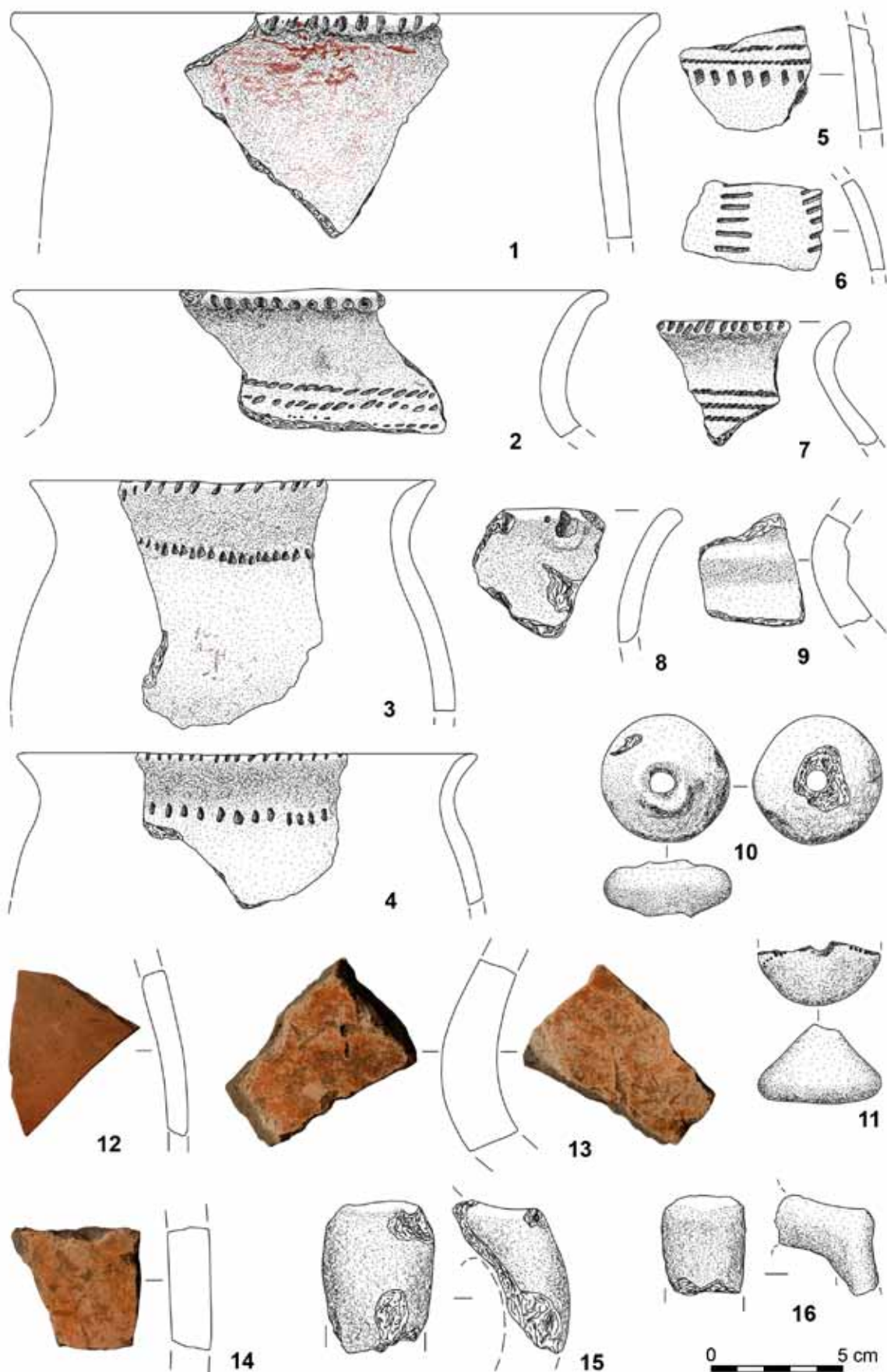

Рис. 4. Вибірка матеріалів з поселення Костянець-Горби. 1–7 – розкопки Л. Крушельницької 1963 р.; 8–16 – з розвідки В. Ткача і А. Бардецького 2015 р.

Fig. 4. Selection of materials from the site Kostianec'-Gorbi. 1–7 – research conducted by L. Krušelnicka (1963); 8–16 – research conducted by V. Tkach and A. Bardec'ki (2015)

- 3) Фр-т верхньої частини профільованої миски. Орн. – 7 паралельних горизонтальних рядів відтисків шнура. 1а тех. гр. Товщ. – 0,6–0,8 (рис. 6:3);
- 4) Фр-т верхньої частини профільованої миски. Орн. – 3 паралельних горизонтальних рядів відтисків шнура, нижче яких ряди округлих штампових відтисків. 1 тех. гр. Товщ. – 0,5–0,7 (рис. 6:4);
- 5) Фр-т верхньої частини профільованої миски. Орн. – паралельні горизонтальні ряди округлих вдавлень на зовнішньому краю вінець. 1а тех. гр. Товщ. – 0,5–0,6 (рис. 6:5);
- 6) Фр-т верхньої частини профільованої миски. Орн. – паралельні горизонтальні ряди нігтевих вдавлень на зовнішньому краю вінець. 1 тех. гр. Товщ. – 0,9–1 (рис. 6:6);
- 7) Фр-т верхньої частини профільованої миски. Орн. – паралельні горизонтальні ряди округлих вдавлень на зовнішньому краю вінець, вище яких на краю манжета, горизонтальні відтиски менших розмірів. На під горизонтальній частині виділеного манжета – округлі відтиски. 26 тех. гр. Товщ. – 0,4–0,5 (рис. 6:7);
- 8) Фр-т верхньої частини профільованої миски. Орн. – паралельні горизонтальні ряди прокреслених насічок на під горизонтальній верхній частині манжета. 1а тех. гр. Товщ. – 0,9–1 (рис. 6:8);
- 9) Фр-т верхньої частини профільованої миски. 1 тех. гр. Товщ. – 0,8–0,9 (рис. 6:9);
- 10)–11) Фр-т стінок мисок. На внутрішній та зовнішній поверхнях сліди суцільного малювання фарбою червоного кольору. 1а тех. гр. Товщ. – 0,9–1 (рис. 6:10–11).

Мирогоща-15

- 1) Фр-т верхньої частини горщика. Орн. – ряд пальцевих вдавлень на зовнішньому краю вінець. 1а тех. гр. Товщ. – 0,9–1,1. □ – 26 (рис. 7:1);
- 2) Фр-ти вінець горщиків (10 екз.). Орн. – ряд вдавлень на зовнішньому краю вінець. 1 тех. гр. Товщ. – 0,8–1 (рис. 7:2–11);
- 3) Фр-ти вінець горщиків (4 екз.). 1 тех. гр. Товщ. – 0,6–0,9 (рис. 7:12,13,15,16);
- 4) Фр-т вінець горщика. Орн. – горизонтальний відтиск шнура на шийці. 1 тех. гр. Товщ. – 0,6 (рис. 7:14);
- 5) Фр-т вінець горщика. На зов. пов. сліди суцільного малювання червоною фарбою. 1 тех. гр. Товщ. – 0,6–0,9 (рис. 7:17);
- 6) Фр-т стінки горщика. Орн. – горизонтальний ряд дрібних округлих вдавлень. 1 тех. гр. Товщ. – 0,9 (рис. 7:19);
- 7) Фр-т стінки горщика. Орнаментация: ряд округлих вдавлень на шийці. 1 тех. гр. Товщ. – 0,5–0,6 (рис. 7:20);
- 8) Фр-т стінки горщика (2 екз.). Орнаментация: ряд скісних вдавлень на плічках. 1 тех. гр. Товщ. – 0,5–0,9 (рис. 7:21);
- 9) Фр-т денця посудин (горщиків ?) (2 екз.). 1 тех. гр. Товщ. – 1,1–1,2 (рис. 7:22,23);
- 10) Фр-ти вінець посудин (корчаг?) (4 екз.). На зов. і вн. пов. сліди суцільного малювання червоною фарбою. 1 тех. гр. Товщ. – 0,6–2,2 (рис. 8:1–5);
- 11) Фр-т вінець посудини (корчаги ?). 1 тех. гр. Товщ. – 1,4 (рис. 8:6);
- 12) Фр-ти вінець мисок (5 екз.). 1 тех. гр. Товщ. – 0,8–0,9 (рис. 8:9,12,13,15);
- 13) Фр-т вінець посудини (корчаги або миски ?). 1 тех. гр. Товщ. – 14 (рис. 8:16);
- 14) Фр-ти вінець мисок (5 екз.). На зов. і вн. пов. сліди суцільного малювання червоною фарбою. 1 тех. гр. Товщ. – 0,8–0,9 (рис. 8:7,8,10,11,14);
- 15) Фр-т стінки миски. На зов. і вн. пов. сліди суцільного малювання червоною фарбою. 1 тех. гр. Товщ. – 0,7. (рис. 8:18);
- 16) Фр-т нижньої частини посудини з ніжкою. 1 тех. гр. Т. – 0,8 (рис. 8:19).
- 17) Фр-ти вушок посудин (5 екз.). 1 тех. гр. (рис. 8:20–24);
- 18) Фр-ти нижньої частини горщика. 16 тех. гр. Товщ. – 0,7–1,3 (рис. 9:1);

- 19) Фр-т стінок посудин (6 екз.). На зов. і вн. пов. сліди суцільного малювання червоною фарбою. 1 тех. гр. Товщ. – 0,6–1,2 (рис. 9:2–7);
- 20) Фр-т стінки посудини. На зов. пов. сліди суцільного малювання червоною фарбою. 1 тех. гр. Товщ. – 0,8 (рис. 9:8);
- 21) Фр-т стінок посудин (2 екз.). 3 тех. гр. Товщ. – 0,6–0,8 (рис. 9:9,10);
- 22) Фр-т кружала. 1 тех. гр. □ – 4. □ отвору – 1 (рис. 9:11);
- 23) Фр-т кружала. Орн. – подвійний концентричний ряд дрібних круглих наколів. 1 тех. гр. □ – 4. □ отвору – 1 (рис. 9:12);
- 24) Сокира чотирикутна в перетині. Кремінь світло-сірий волинський, туронський. 10,4×2,9–3,9×1,1–1,8 (рис. 9:13);
- 25) Ф-ти сокир чотирикутних в перетині. Кремінь світло-сірий волинський, туронський. 2,9×3,6×1,1–7,1×4×3,7 (рис. 9:14);
- 26) Фр-ти ножів на пластинах (бекз.). Кремінь світло-сірий волинський, туронський (рис. 9:15–17);
- 27) Скребки на пластинах (2 екз.). Кремінь світло-сірий волинський, туронський (рис. 9:18);
- 28) Вкладиші серпів на пластинах (2 екз.). Кремінь світло-сірий волинський, туронський (рис. 9:19,20).

Нараїв-Бродки

- 1) Фр-т верхньої частини горщика. 16 тех. гр. Товщ. – 0,6–0,7. □ – 18 (рис. 10:1);
- 2) Фр-ти стінок посудин (2 екз.). 3а техн. гр. Товщ. – 1–1,2 (рис. 10:2,3);
- 3) Фр-т стінки посудини (горщика?). На зов. пов. сліди суцільного малювання червоною фарбою. 2 техн. гр. Товщ. – 1,1 (рис. 10:4);
- 4) Фр-т стінки посудини (горщика?). На зов. пов. сліди суцільного малювання червоною фарбою. 2 техн. гр. Товщ. – 0,9–1 (рис. 10:5);
- 5) Фр-т вінець посудини. Орн. – ряд дрібних вдавлень по зовнішньому краю вінець і ряд крупніших овальних вдавлень на плічках. 1 тех. гр. Товщ. – 0,5–0,8 (рис. 10:6);
- 6) Фр-т вінець миски. 3а тех. гр. Товщ. – 1,2 (рис. 10:7);
- 7) Фр-т стінки посудини (горщика?). Орн. – пластичний виступ витягнутий вгору 1 тех. гр. Товщ. – 0,7 (рис. 10:8);
- 8) Фр-т стінки посудини (горщика?). Орн. – пластичний виступ витягнутий вгору 1 тех. гр. Товщ. – 1–2 (рис. 10:9);
- 9) Фрагмент стінки посудини. Орн. – ряд трикутних крупних вдавлень на плічках. 1 техн. гр. Товщ. – 0,9 (рис. 10:10);
- 10) Фр-т денця мініатюрної посудини тех. гр. □ дна – 3. Товщ. – 0,5 (рис. 10:11);
- 11) Фрагмент стінки посудини з вушком. 2 техн. гр. Товщ. – 1,4–1,9 (рис. 10:12);
- 12) Фр-т конічного кружала. 1 тех. гр. □ – 5,8. □ отвору – 0,9 (рис. 10:13);
- 13) Фр-т конічного кружала 1 тех. гр. □ – 4,7. □ отвору – 0,9 (рис. 10:14);
- 14) Фр-т конічного кружала. Орн. – один концентричний ряд дрібних овальних наколів. 1 тех. гр. □ – 5 (рис. 10:15);
- 15) Технічні макропластини. Кремінь світло-сірий волинський, туронський. 13,2×4,3×1 – 1,5–8,8×3×0,8;
- 16) Скребок на пластині. Кремінь світло-сірий волинський, туронський. 7×3, 4×1,2;
- 17) Свердло на пластині. Кремінь світло-сірий волинський, туронський. 6,2×1,3×0,5.

Нараїв-3

- 1) Фр-т стінки посудини (горщика?). 1 тех. гр. На зов. пов. сліди суцільного малювання червоною фарбою. Товщ. – 1 (рис. 11:1);
- 2) Фр-т вінець корчаги. 1 тех. гр. Товщ. – 1,1–2,1 (рис. 11:2);
- 3) Фр-т вінець миски. 1 тех. гр. Товщ. – 0,7 (рис. 11:3);
- 4) Фр-т вінець миски. Орн. – ряд дрібних круглих ямок на зовнішньому краю вінець і ряд пальцево-нігтевих вдавлень від вінцями. 2 тех. гр. Товщ. – 0,7 (рис. 11:4);

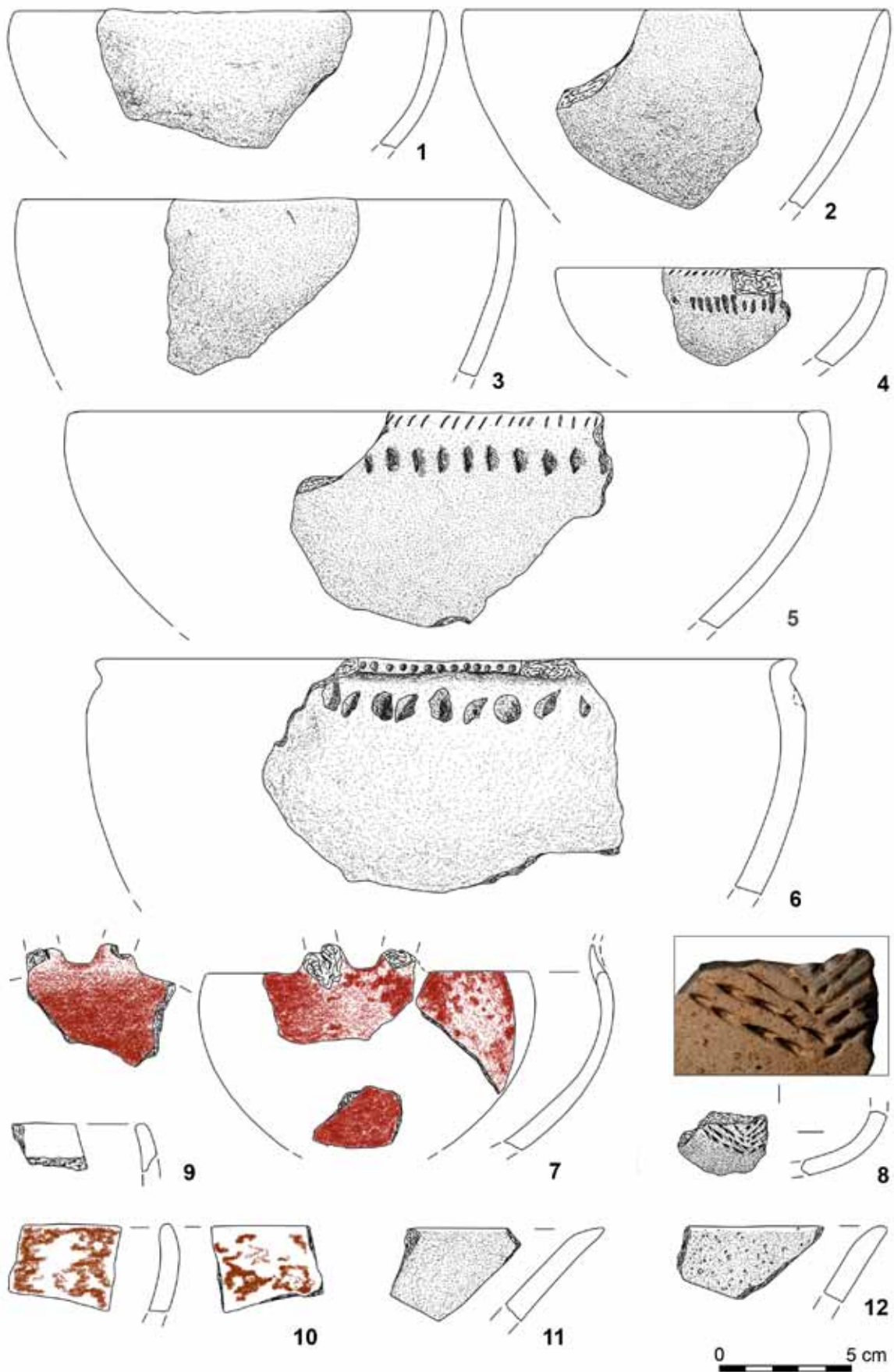

Рис. 5. Вибірка матеріалів з поселення Костянець-Горби. 1–7 – розкопки Л. Крушельницької 1963 р.; 8–12 – з розвідки В. Ткача і А. Бардецького 2015 р.

Fig. 5. Selection of materials from the site of Kostâneț'-Gorbi: 1–7 – research conducted by L. Krušel'nicka (1963); 8–12 – research conducted by V. Tkach and A. Bardec'ki (2015)

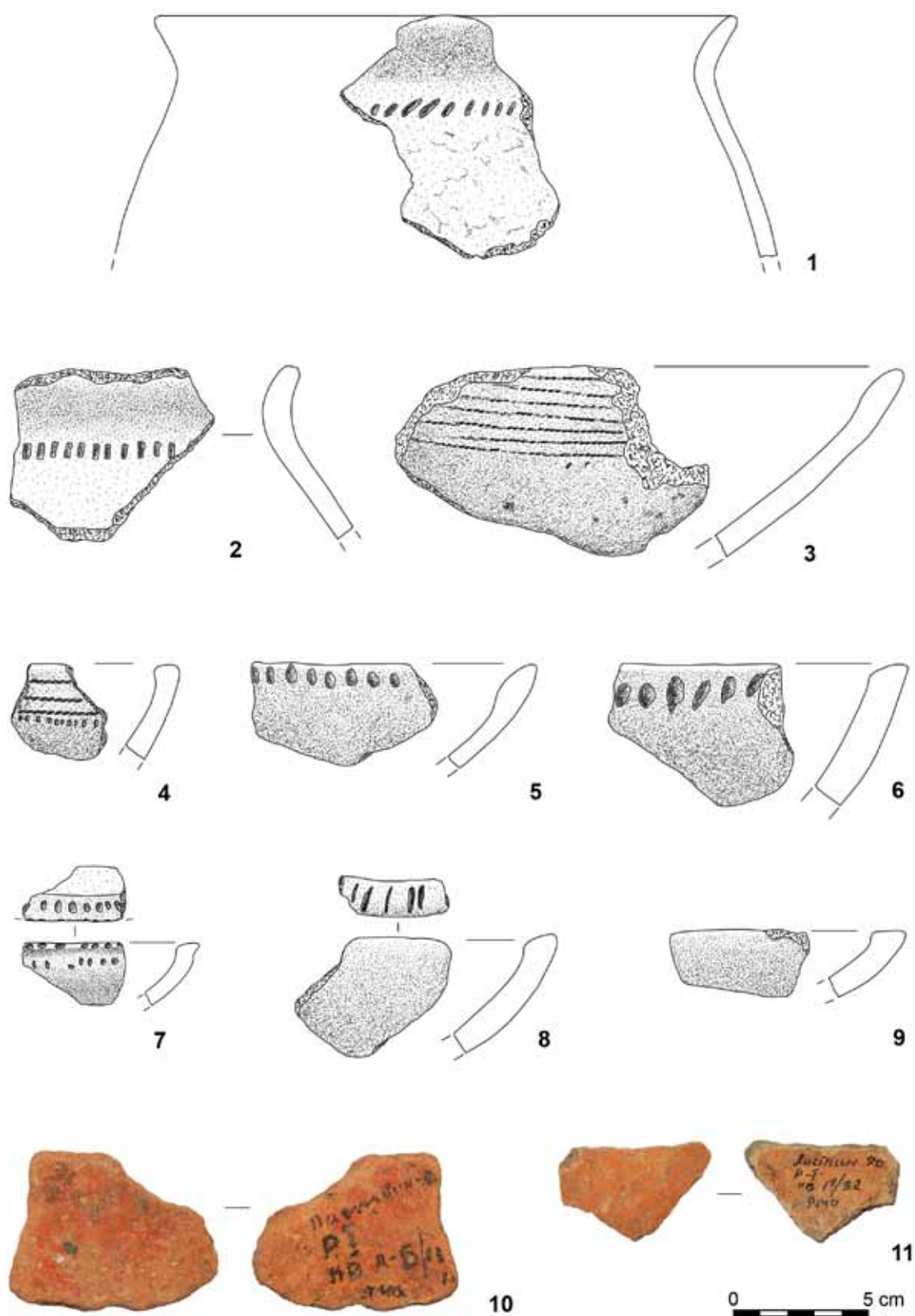

Рис. 6. Вибірка матеріалів з поселення Листвин-Гострий Горб
 Fig. 6. Selection of materials from the site Listvin-Gostrij Gorb

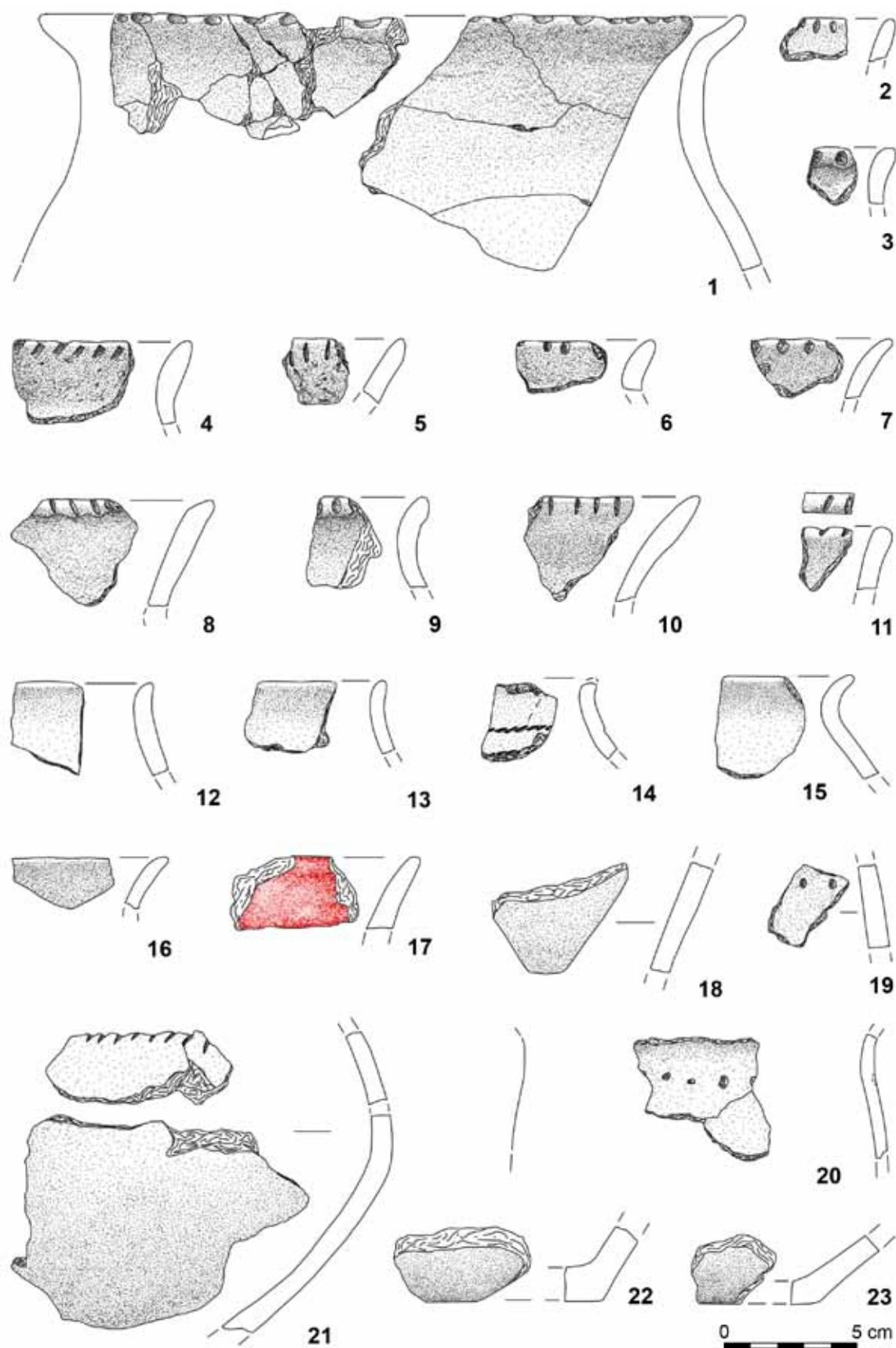

Рис. 7. Вибірка матеріалів з поселення Мирогоша-15
 Fig. 7. Selection of materials from the site Mirogoša 15

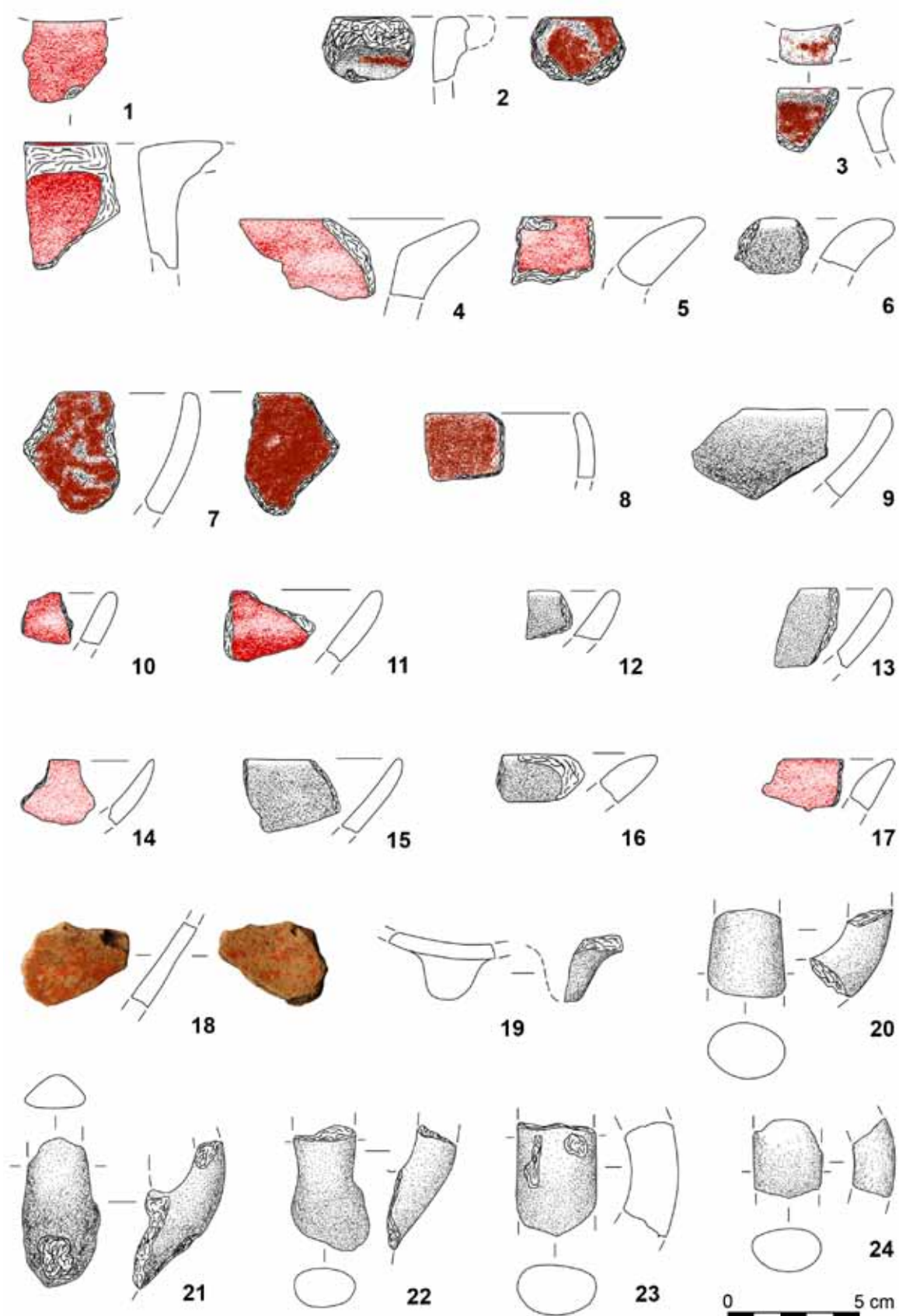

Рис. 8. Вибір матеріалів з поселення Мирогоша-15
 Fig. 8. Selection of materials from the site Mirogoša 15

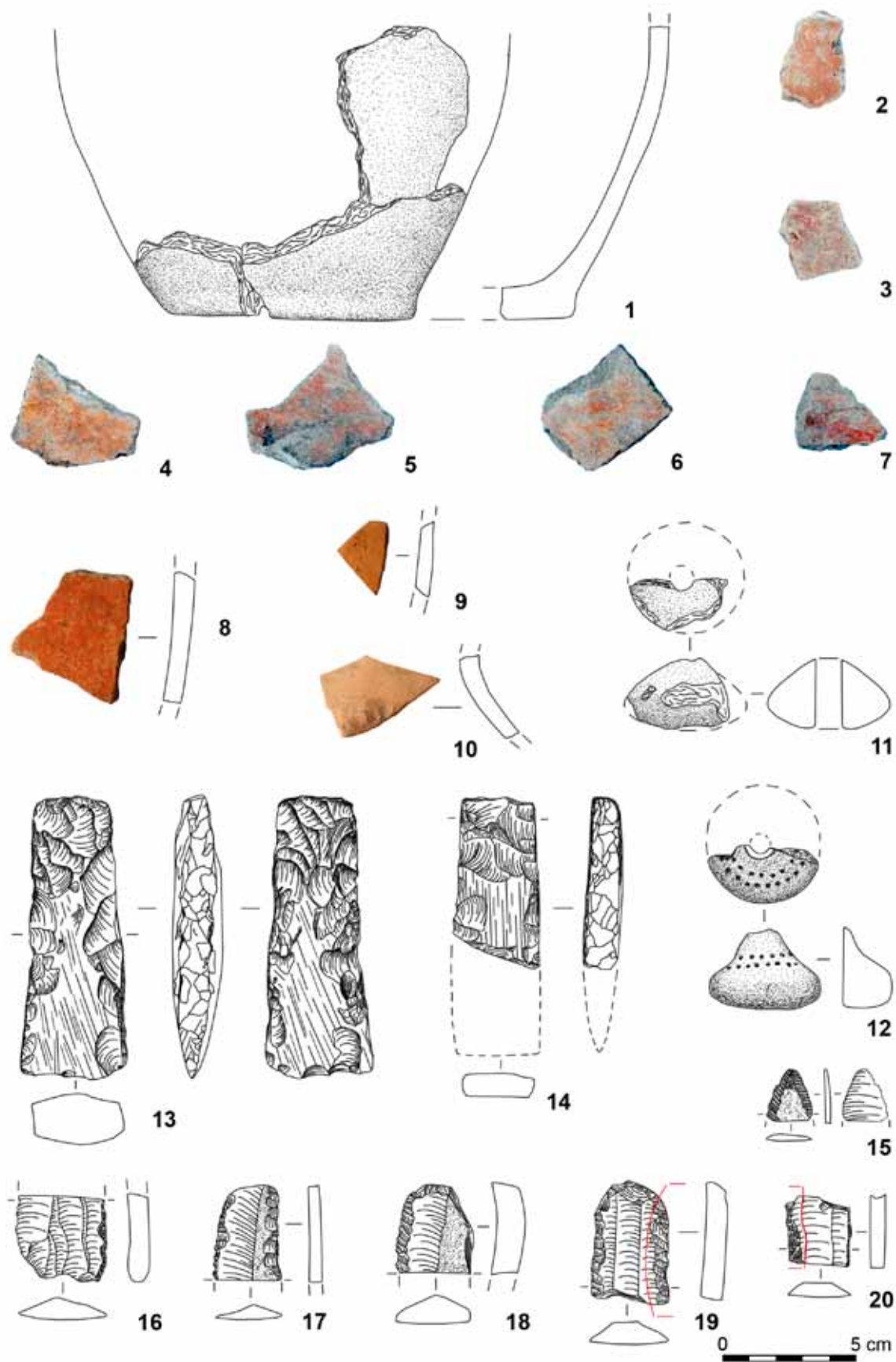

Рис. 9. Вибірка матеріалів з поселення Мировога-15: 1-12 – кераміка; 13-20 – кремень
 Fig. 9. Selection of materials from the site Mirogoša 15: 1-12 – ceramics; 13-20 – flint

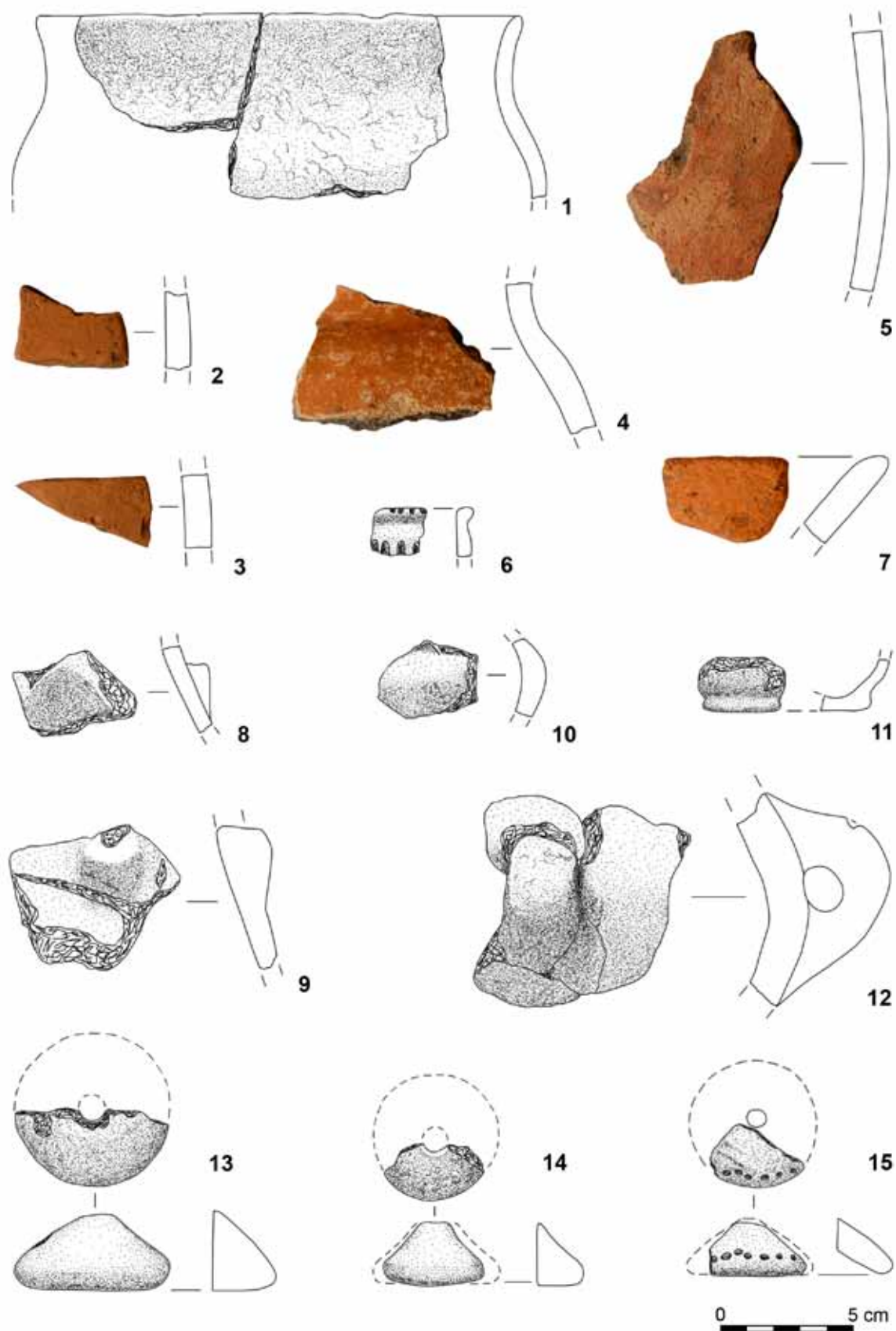

Рис. 10. Вибірка матеріалів з поселення Нараїв-Бродки
 Fig. 10. Selection of materials from the site Naraiv-Brodki

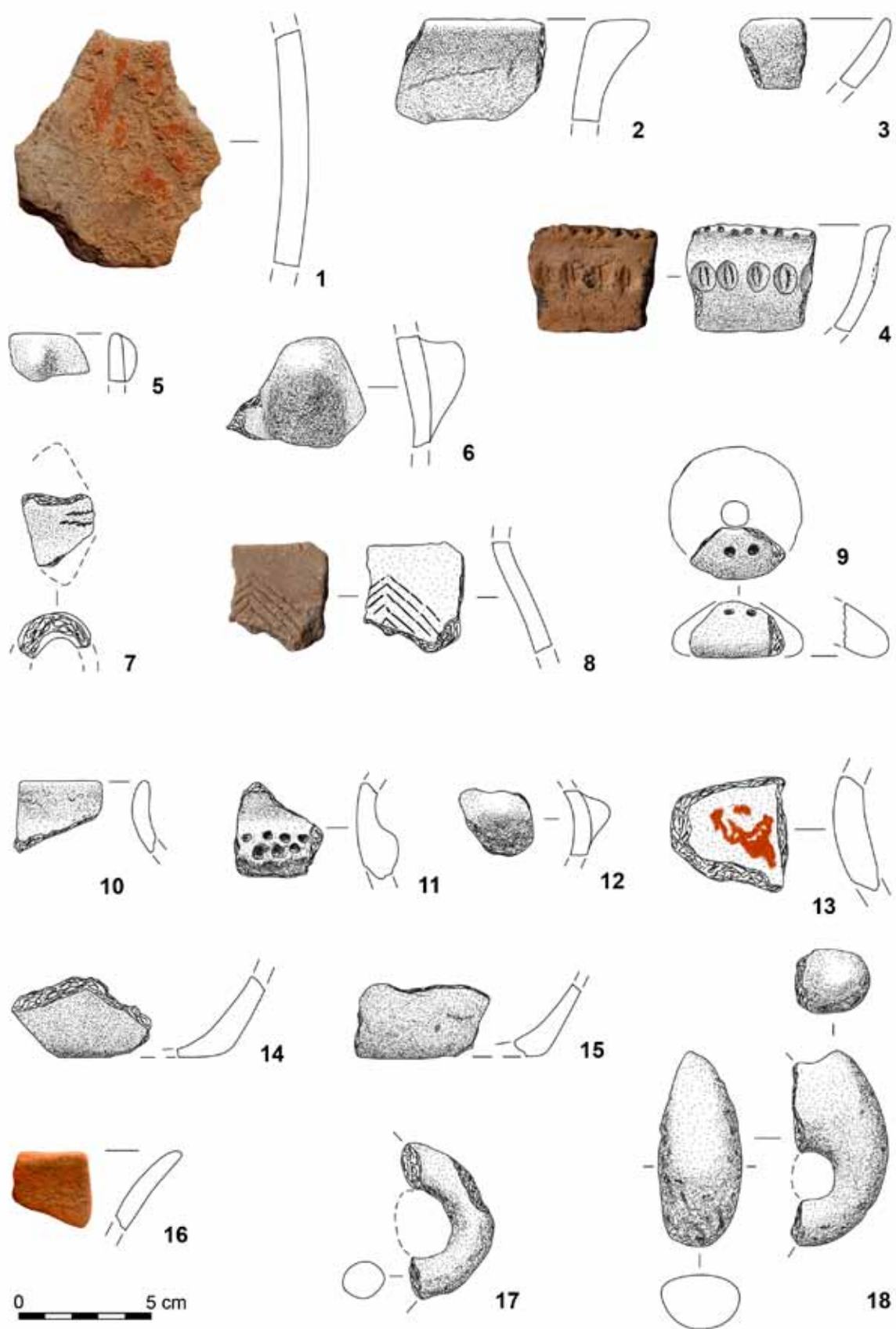

Рис. 11. Вибірка матеріалів з поселень біля с. Нараїв: 1-9 – Нараїв-3; 10-18 – Нараїв-4
 Fig. 11. Selection of materials from the site near the village Naraiv: 1-9 – Naraiv 3; 10-18 – Naraiv 4

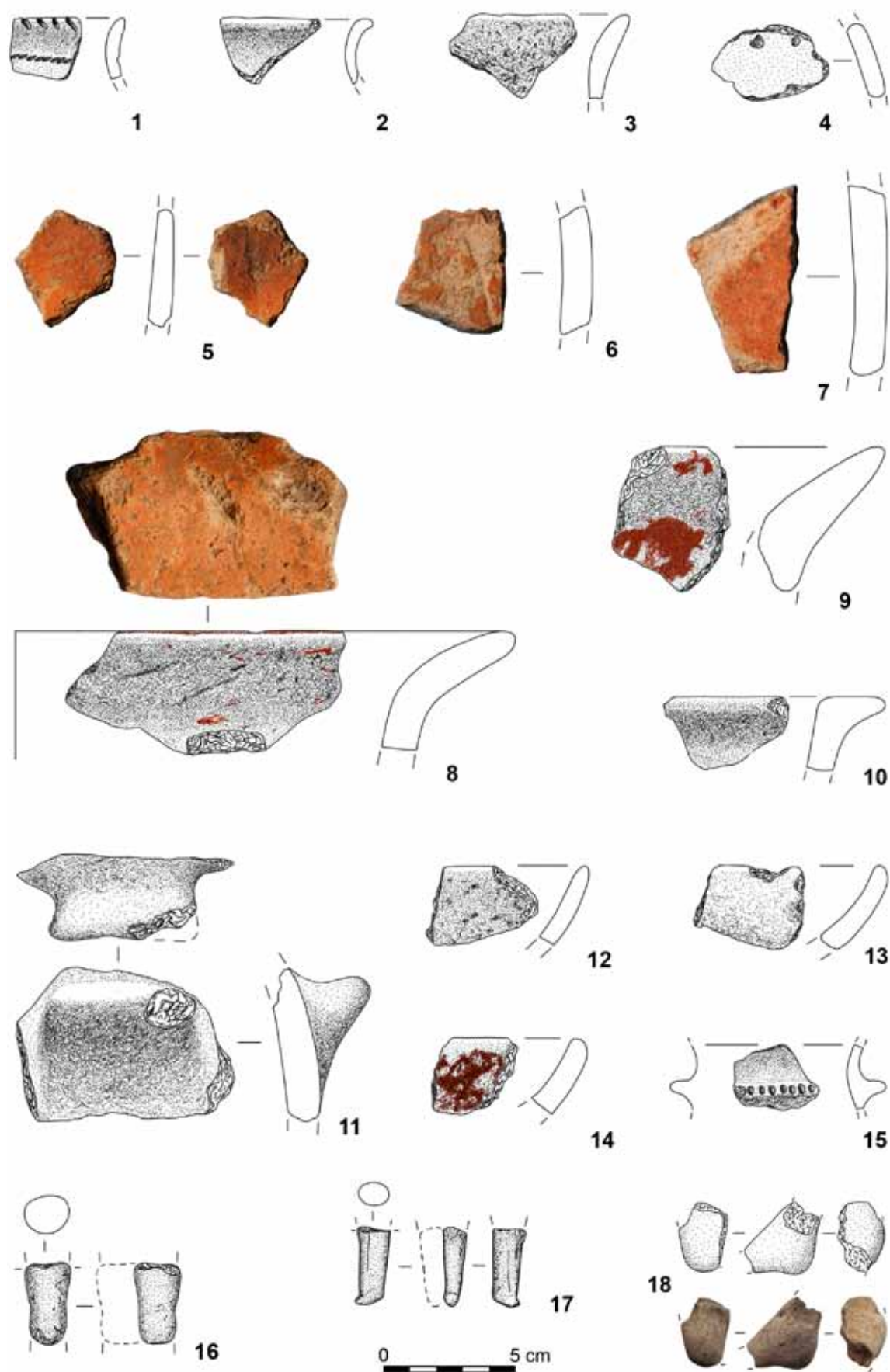

Рис. 12. Вибірка матеріалів з поселень біля с. Нараїв. 1-17 – Нараїв-6; 18 – Нараїв-7
 Fig. 12. Selection of materials from the sites near the village Naraiv: 1-17 – Naraiv 6; 18 – Naraiv 7

- 5) Фр-т вінець посудини. Орн. – пластичний виступ під краєм вінець. 1 тех. гр. Товщ. – 0,6 (рис. 11:5);
- 6) Фр-т стінки посудини (горщика?). Орн. – пластичний виступ витягнутий вгору. 1 тех. гр. Товщ. – 0,9–1 (рис. 11:6);
- 7) Фр-т вушка кубка. Орн. – подвійний шнур по центру вздовж вушка. 1 тех. гр. Товщ. – 0,9 (рис. 11:7);
- 8) Фр-т стінки горщика. Орн. – Орнаментация: фрагмент композиції зигзагу нанесений способом наколювання. 1 тех. гр. Товщ. – 0,7 (рис. 11:8);
- 9) Фр-т кружала. Орн. – концентричний ряд круглих вдavlень на верхній частині. 1 тех. гр. а – 5 (рис. 11:9);
- 10) Різці на пластинах. Кремій світло-сірий волинський, туронський. 7,6×2,6×0,7 – 8×2,8×0,7;
- 11) Фрагменти бракованих заготовок сокир чотирикутних в перетині (5 екз.). Кремій світло-сірий волинський, туронський. 4,5×3,2×1,5 – 10,3×3,5×1,3;
- 12) Нуклеус зі слідами подальшого використання (пікетаж). Кремій світло-сірий волинський, туронський. 8,6×5,8×5,5;
- 13) Фрагмент технічної пластини ТК. Кремій світло-сірий волинський, туронський. 6,9×2,5×0,8;
- 14) Фрагменти ножів на пластинах ТК. Кремій світло-сірий волинський, туронський. 4,4×2,1×0,5 – 5,7×3,8×0,4;
- 15) Технічні пластини та заготовки ТК. Кремій світло-сірий волинський, туронський. 3,8×2,3×0,6 – 12,8×4,3×1;
- 16) Нуклеус. Кремій сірий волинський туронський. 12×7×6,5.

Нараїв-4

- 1) Фр-т вінець горщика. 1 тех. гр. Товщ. – 0,7 (рис. 11:10);
- 2) Фр-т стінки посудини. Орн. – валик на шийці з подвійним рядом круглих ямок на ньому. 1 тех. гр. Товщ. – 0,8 (рис. 11:11);
- 3) Фр-т стінки посудини. Орн. – конічний пластичний виступ на плічках. 1 тех. гр. Товщ. – 0,6 (рис. 11:12);
- 4) Фр-т стінки посудини (корчаги?). На зов. пов. сліди суцільного малювання червоною фарбою. 2 тех. гр. Товщ. – 1,2 (рис. 11:13);
- 5) Фр-ти денць посудин (горщиків?). 1 тех. гр. Товщ. – 0,7–0,8 (рис. 11:14,15);
- 6) Фр-т вінець миски. За тех. гр. Товщ. – 0,8 (рис. 11:16);
- 7) Вушко посудини. 1 тех. гр. (рис. 11:17);
- 8) Вушко посудини з конічним пластичним виступом в верхній частині. 1 тех. гр. (рис. 11:18);
- 9) Скребки на пластинах. Кремій світло-сірий волинський, туронський. 6,9×3,1×1 – 11,8×4,1×0,7;
- 10) Різці на пластинах. Кремій світло-сірий волинський, туронський. 8,8×2×0,6 – 11,8×2,6×1,7;
- 11) Ножі на пластинах ТК. Кремій світло-сірий волинський, туронський. 7,7×3×0,5 – 8,6×4×0,7;
- 12) Фрагмент наконечника на відщепі ТК. Кремій світло-сірий волинський, туронський. 1,8×1,7×0,2;

- 13) Свердло на відщепі ТК. Кремій світло-сірий волинський, туронський. 5×1,7×0,5;
- 14) Технічні макропластини та заготовки ТК. Кремій світло-сірий волинський, туронський. 4,7×1,8×0,5 – 13,6×3,9×1,1;
- 15) Нуклеус. Кремій світло-сірий. Волинський, туронський. 14,7×9,5×5,5;
- 16) Заготовка біфасіальної сокири епохи бронзи. Кремій темно-сірий волинський, туронський. 10,5×5,1×1,3;
- 17) Ретушер на пластині. Кремій темно-сірий волинський, туронський. 6,5×2,5×1;
- 18) Скребок на первинному відщепі. 3,4×3×0,9.

Нараїв-6

- 1) Фр-т вінець горщика. Орн. – ряд косих видовжених вдavlень на зовнішньому краю вінець і одиничний відтиск шнура на шийці. 1 в тех. гр. Товщ. – 0,6 (рис. 12:1);
- 2) Фр-т вінець горщика. 1 в тех. гр. Товщ. – 0,6 (рис. 12:2);
- 3) Фр-т вінець горщика. 1 в тех. гр. Товщ. – 0,6–0,9 (рис. 12:3);
- 4) Фр-т стінки посудини. Орн. – ряд округлих вдavlень. 1 тех. гр. Товщ. – 0,8 (рис. 12:4);
- 5) Фр-т стінок посудин (3 екз.). 1 техн. гр. Товщ. – 0,7–1,3 (рис. 12:5,7);
- 6) Фр-т вінець посудини (корчаги?). На зов. пов. сліди суцільного малювання червоною фарбою. 2 тех. гр. Товщ. – 1,5 (рис. 12:8);
- 7) Фр-т вінець корчаги. На зов. пов. сліди суцільного малювання червоною фарбою. 1 тех. гр. + незначна домішка жорстви. Товщ. – 2 (рис. 12:9);
- 8) Фр-т стінки посудини з широким пластичним виступом упором. 1 тех. гр. Товщ. – 1,1–1,3 (рис. 12:11);
- 9) Фр-ти стінок посудин (13 екз.). 1 техн. гр. Товщ. – 0,5–1;
- 10) Фр-т вінець корчаги. 1а тех. гр. Товщ. – 1,1 (рис. 12:10);
- 11) Фр-ти вінець мисок. 1 тех. гр. Товщ. – 0,6–0,8 (рис. 12:12,13);
- 12) Фр-т вінець миски. На зов. пов. сліди суцільного малювання червоною фарбою. 1 тех. гр. Товщ. – 0,9 (рис. 12:14);
- 13) Фр-т стінки фляги з широким „коміром” на шийці. Орн. – ряд овальних вдavlень по краю манжету. 16 тех. гр. Товщ. – 0,4–0,8 (рис. 12:14);
- 14) Фр-ти антропоморфних фігурок 1 в тех. гр. (рис. 12:16,17);
- 15) Технічні пластини та заготовки ТК. Кремій світло-сірий волинський, туронський. 5,5×2,8×0,7 – 9,2×2,2×0,9.
- 16) Фр-ти бракованих заготовок сокир чотирикутних в перетині (5 екз.). Кремій світло-сірий волинський, туронський. 4,2×3,3×2,1 – 10,2×3,3×2,3;

Нараїв-7

- 1) Фр-т антропоморфної фігурки. 2 тех. гр. (рис. 12:18);
- 2) Ф-ти стінок посудин (3 екз.). 2 техн. гр. Т. 0,8–0,9.

ПРОСТОРОВИЙ АНАЛІЗ

На підставі топографічних даних (рельєфу і зв'язку місць розташувань поселень з водними ресурсами) вирізняємо умовні їх різновиди:

- Висотні поселення – розташовані на мисах краю плато, виділених глибокими ярами і балками в близькості до витоків джерел на дні балок;
- Поселення на підніжжях висот – розташовані на мисах утворених з пологих схилів біля підніжжя кряжу, які омиваються (з одного або двох боків) струмками, що витікають з джерел на дні балок;
- Низинні поселення – розташовані на корінних терасах струмків, іноді розчленованих боковою ерозією;

– Рівнинні поселення – розташовані над місцями виходу ґрунтових вод на рівнинних ділянках вододілу річкових систем.

На основі картографування пам'яток, аналізу їх взаєморозташування, можна виділити чотири зони концентрації, які розглядатимуться нами як просторові групи умовних поселень.

Мирогощанська зона (рис. 14) включає чотири поселення: Мирогоща-1, Мирогоща-2, Мирогоща-11, Мирогоща-15. Три з них – Мирогоща-1, Мирогоща-2, Мирогоща-11 належать до підніжжєвих поселень, а Мирогоща-15 є низинним. Відстань між першими і також між крайнім

Рис. 13. Вибірка нуклеусів з поселення Листвин-Гострий Горб
Fig. 13. Selection of cores from the site Listvin-Gostrij Gorb

східним – Мирогощею-1 та Мирогощею-15 однакова і становить бл. 0,8 км. Ця зона є крайньою західною і єдиною, яка належить до стоку річкової системи р. Ікви. Найближча на заході пам'ятка трипільської культури етапу СІІ (Панталія-2) знаходиться за 6 км і належить вже до системи долинних поселень над заплавою Ікви. Оскільки північно-західний край кряжу є найбільш піднятою його частиною, мирогощанська зона є найбільш сухою. Постійний водотік відсутній на всьому протязі балок аж до впадіння їх в р. Липку, що свідчить про його відносно нижчий рівень і в первісні часи. Тобто крупні висотні поселення на зразок Листвинських тут теоретично і не могли б існувати, оскільки не були забезпечені близькими джерелами води. Втім, це не виключає можливості знайти на краях плато будь-які сліди життєдіяльності носіїв трипільської культури, однак цьому заважає майже суцільна його лісистість. Окрім того біля пам'ятки Мирогоща-11 немає виразних глибоких балок, які б могли бути вимиті струмком, що ставить під сумнів наявність тут постійного

джерела води. Додатково слід відзначити те, що підніжжіві поселення Мирогощанської зони мають широкий кут огляду місцевості з плавним спуском до обширної рівнини в долині, яка проглядається на відстань до 6 км. З них також добре видимим є поселення Мирогоща-15, і самі вони розташовані в один ряд на однаковій висоті.

Згідно актуальної карти пам'яток Мирогощанська зона виявляється територіально віддаленою від інших зон, однак про ступінь її ізолюваності говорити ще рано, оскільки, окрім описаної вже раніше порожньої ділянки кряжу, що прилягає до вододілу, тут є ще одна, дуже схожа до мирогощанської, балка, лівий берег якої майже на всю довжину зайнятий селом Липа, а на мисах біля підніжжя більшість території задернована. Тому в перспективі над цією балкою є шанс виявити окреме поселення, або й ціле їхнє скупчення близьке за структурою до Мирогощанської.

Костянецька зона (рис. 15) включає чотири поселення: Костянець-Лиственщина, Костянець-Горби, Костянець-8, Заруддя-3. Відносно топографії Костянець-Лиственщина,

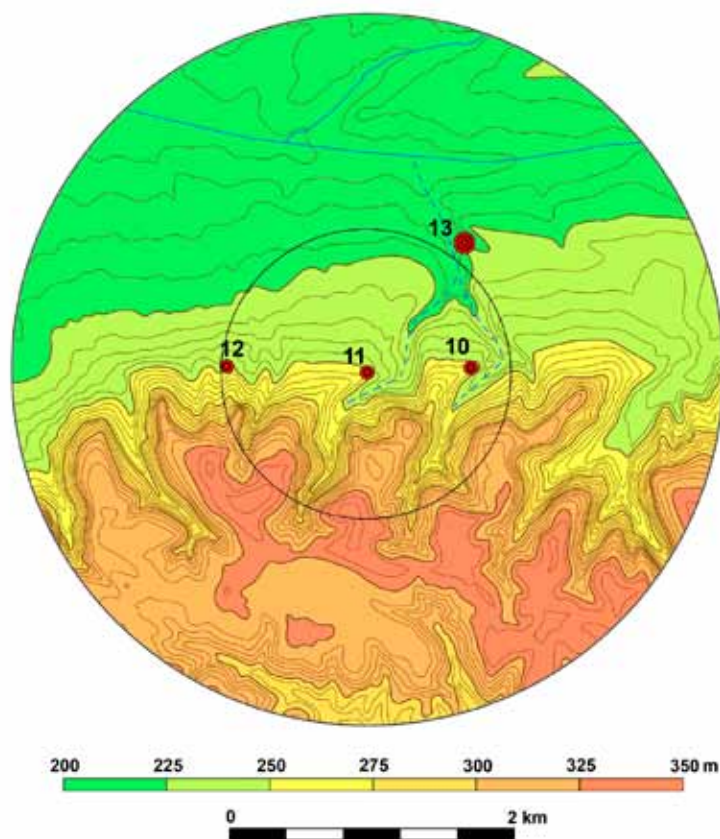

Рис. 14. Мирогошанська зона. Прорисовка по карті ГГЦ масштаб 1:25 000. Номери позначень співпадають з номерами каталогу
 Fig. 14. Mirogoša zone. Redrawn GGC map, 1:25 000. Markings according to the catalogue number

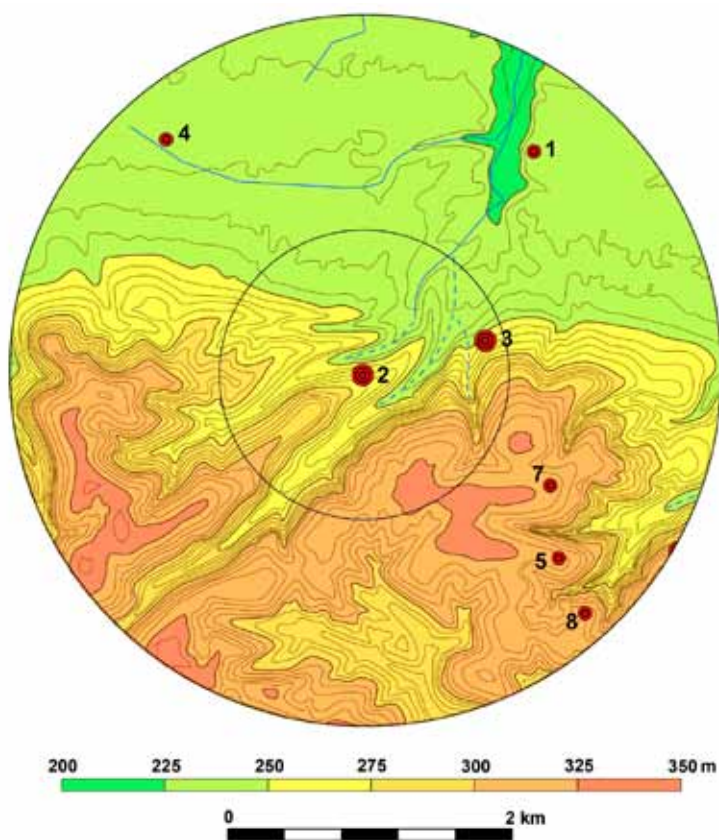

Рис. 15. Костянецька зона. Прорисовка по карті ГГЦ масштаб 1:25 000. Номери позначень співпадають з номерами каталогу
 Fig. 15. Kostâneč zone. Redrawn GGC map, 1:25 000. Marking according to the catalogue number

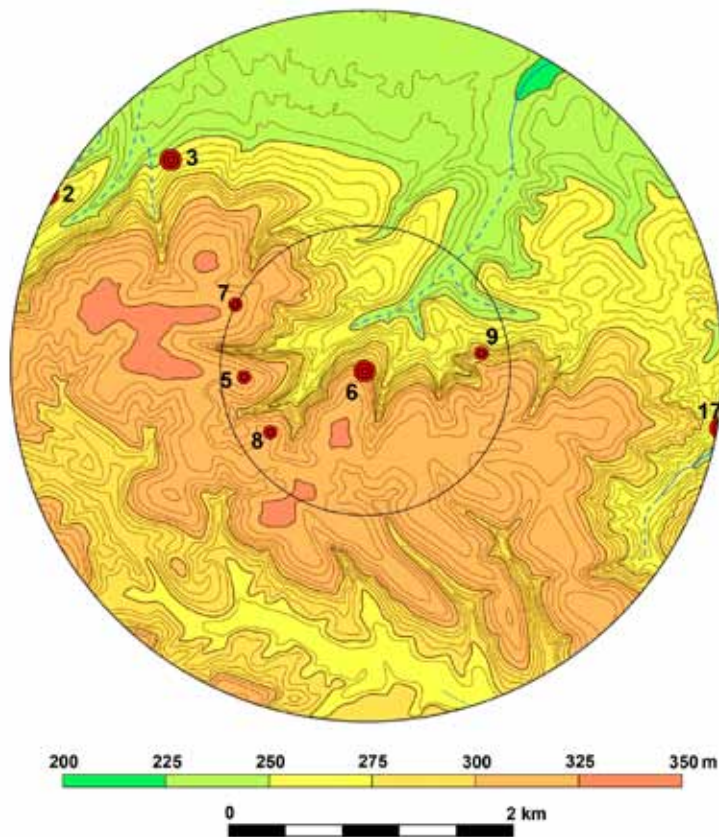

Рис. 16. Листвинська зона. Прорисовка по карті ГГЦ масштаб 1:25 000. Номери позначень співпадають з номерами каталогу
 Fig. 16. Listvin zone. Redrawn GGC map, 1:25 000. Marking according to the catalogue number

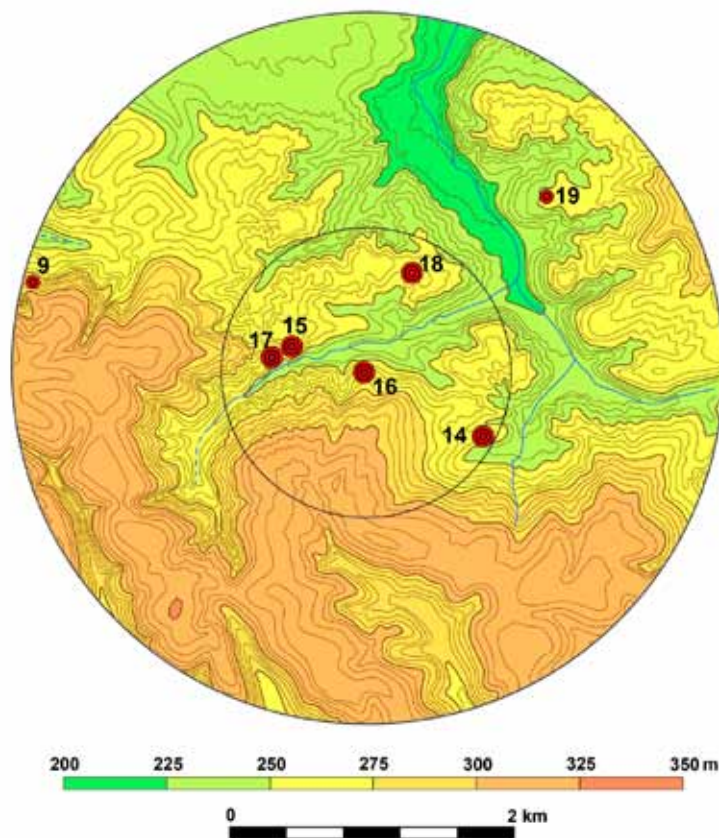

Рис. 17. Нараївська зона. Прорисовка по карті ГГЦ масштаб 1:25 000. Номери позначень співпадають з номерами каталогу
 Fig. 17. Naraiv zone. Redrawn GGC map, 1:25 000. Marking according to the catalogue number

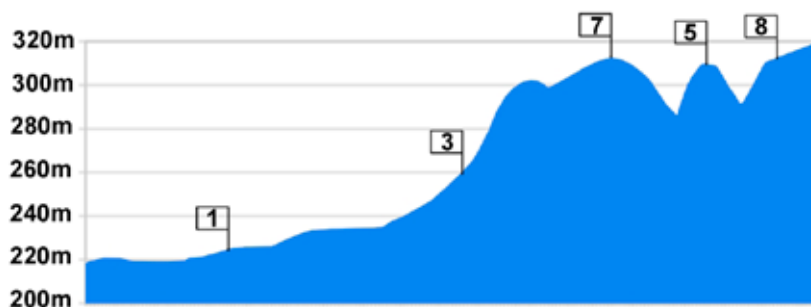

Рис. 18. Висотний графік порівняння розташувань трипільських пам'яток по лінії перетину двох зон – Костянецької (1 – Заруддя-3; 3 – Костянець-Горби) та Листвинської (7 – Листвин-3; 5 – Листвин-Городище; 8 – Листвин-4)

Fig. 18. List of heights of the sites of the Tripolye culture on the boundaries between Kostianec' zone (1 – Zarudda 3; 3 – Kostianec'-Gorbi) and Listvin zone (7 – Listvin 3; 5 – Listvin-Gorodiще; 8 – Listvin 4)

Костянець-Горби є підніжжевими поселеннями, Заруддя 3 – низинним, а Костянець-8 – рівнинним (рис. 19). Умовним центром цієї зони обрано поселення Костянець-Лиственщина. Відстань між підніжжевими становить 0,8 км, Заруддя-3 віддалене від Костянця-Лиственщини на 1,2 км, а Костянець-8 вдвічі далі від трьох інших. В радіусі 2,2 км від Костянець-Лиственщини поруч нього знаходяться також три поселення з сусідньої Листвинської зони – Листвин-Городище, Листвин-3, і Листвин-4. На моделі висотного перетину по лінії Заруддя-3, Листвин-4 можна спостерігати помітну різницю у рівнях розміщення Костянецької і Листвинської зон (рис. 18).

Три поселення Костянецької зони прив'язані до струмків, які стікаються в струмок Розинку – ліву притоку р. Стубли. В структурі Костянецької зони виявляємо подібність до Мирогощанської: два підніжжєві поселення на тій самій висоті і відстані між ними (0,8 км) та низинне поселення на правому корінному березі вниз по струмку. Підніжжєві поселення також мають широкий кут огляду місцевості з плавним спуском до рівнини в долині, яка проглядається на відстань до 5–8 км. З них також добре видимими є поселення Заруддя-3 і Костянець-8. Розміщення останнього є особливим, навіть винятковим, і тому цікавим для подальших досліджень на предмет

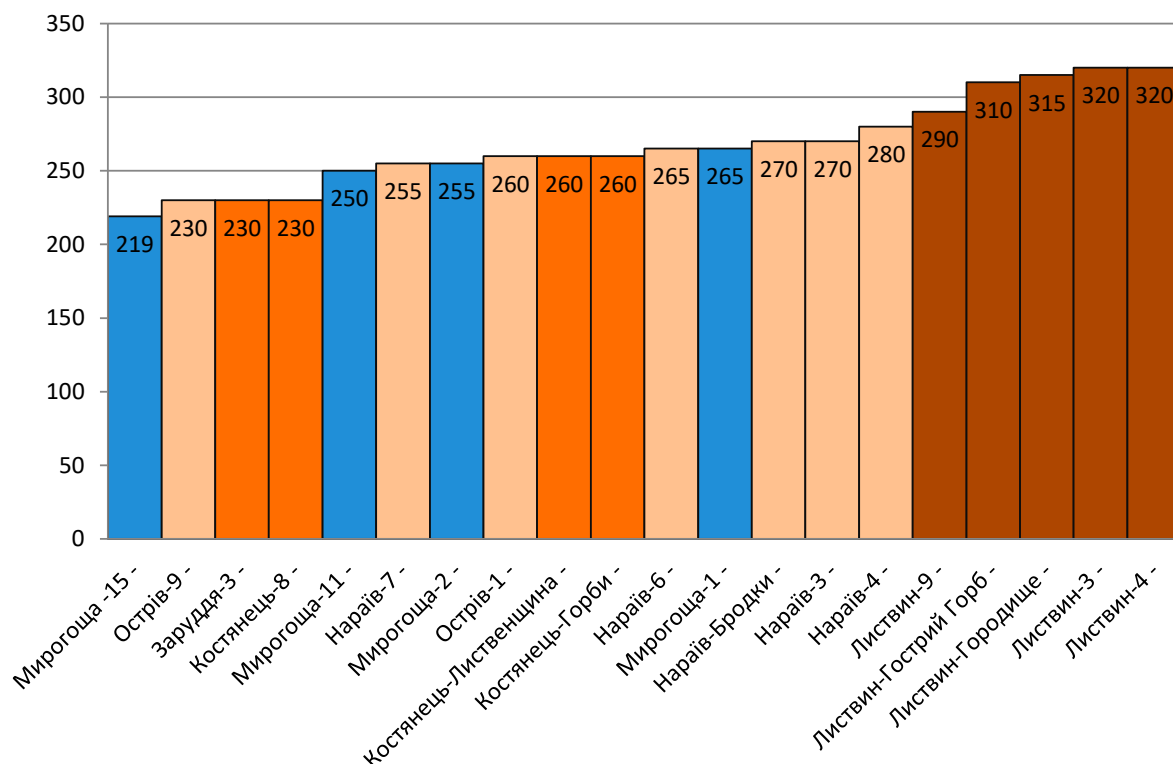

Рис. 19. Графік висот розташування трипільських поселень в північно-західних околицях Мізоцького краю: ■ – Мирогощанська зона; ■ – Костянецька зона; ■ – Нараївська зона; ■ – Листвинська зона

Fig. 19. List of heights of the sites of the Tripolye culture in the north-western part of the Mizoc'ka Hills: ■ – Mirogoša zone; ■ – Kostianec' zone; ■ – Naraiv zone; ■ – Listvin zone

залежності його характеру від топографічних умов і від зв'язку з іншими поселеннями.

Листвинська зона (рис. 16) включає п'ять поселень: Листвин-1 Городище, Листвин-3, Листвин-4, Листвин-Гострий Горб та Листвин-9. Усі вони належать до висотних поселень. В радіусі 2,2 км від умовно центрального поселення Листвин-Гострий Горб знаходяться два поселення з Костянецького району – Костянець-Лиственщина та Костянець-Горби, та одне з Нараївського – Нараїв-6. Листвинська зона кардинально відрізняється від двох попередніх (рис. 19). Скупчення поселень розташовується у замкнутому районі вглиб кряжу, що зумовлено більшим врізом струмка і відповідно доступом до води близько до країв плато. Поселення знаходяться вже не на підніжжях, а на мисах плато, розділених глибокими ярами (рис. 18). При цьому з них відкривається дальній горизонт на десятки кілометрів, але одночасно закрита від огляду закрита прилегла до кряжу долина, як і невидимі з неї самі. Відстань між поселеннями становить 0,4–0,8 км. Якщо стосовно двох попередніх двох зон наразі неможливе остаточне заключення про відсутність пам'яток на краю плато у зв'язку з його лісистістю, то в Листвинській зоні навпаки, при доступності для обстежень усіх вершин, підніжжя повністю зайняті селом Листвин, тобто стверджувати, що для цієї зони властиві лише висотні поселення, передчасно.

Нараївська зона (рис. 17) включає шість поселень: Нараїв-Бродки, Нараїв-3, Нараїв-4, Нараїв-6, Острів-Городище, Нараїв-7. П'ять перших з них належать до підніжжєвих поселень, а Нараїв-7 займає верхню частину схилу висо-

кого пагорба значно віддалену від долини струмка, що наближає його до висотних. В радіусі 2,2 км від умовно центрального поселення Нараїв-4 знаходиться одне поселення з Листвинського району – Листвин-9. Нараївська зона ще більше за Листвинську заглиблена в кряж в ізольованому районі на берегах струмка Мочулка і малої річки Борисівки. Поселення знаходяться на тих самих висотах, що і в Мирогощанській і Костянецькій зонах (рис. 19), займаючи самі краї схилів кряжу, але, оскільки струмки тут мають більш глибокий вріз, то ці поселення одночасно розташовані і над виразними вологими видолінками, вже більш віддалено від самих витоків і з постійним водотоком навіть на сьогодні, тобто в ядекій мірі їхні умови наближаються до умов таких поселень, як Мирогоща-15 чи Заруддя-3. Відстань між поселеннями Нараївської зони становить 0,6–1 км. В їх взаємному розташуванні можна зазначити кілька нюансів. Нараїв-Бродки і Нараїв-4, хоч і знаходяться на берегах різних водойм, але при цьому займають схили одного пагорба з досить близькою експозицією. Нараїв-4 знаходиться на протилежному березі майже навпроти Нараєва-3 та Нараєва-6, а останні два пункти займають сусідні миси розділені неглибокою балкою, що теж є винятковим моментом для всіх зон. Поселення Острів-Городище, хоча і віддалене по прямій лінії відносно недалеко (1,7 км від центрального), однак знаходиться на протилежній стороні широкої долини р. Борисівки і до певної міри ізольоване від інших нараївських поселень, але у візуальному контакті розташоване з усіма ними. Між собою всі поселення, окрім Нараїв-Бродки, також знаходяться в полі видимості.

АНАЛІЗ МАТЕРІАЛІВ. ВІДНОСНА ХРОНОЛОГІЯ

В каталозі матеріалів уперше публікуються окремі екземпляри кераміки з розкопок М. Пелешишина 1970 р. поселення Листвин-Гострий Горб (рис. 6), а також ре-публікуються вибрані фрагменти посуду з розкопок Л. Крушельницької 1963 року поселення Костянець-Горби (рис. 4:1–7; рис. 5:1–7) (В. Конопля, Л. Крушельницька, А. Гавінський 2015). Матеріали з цих розкопок, є умовними хронологічними маркерами для регіону, які дозволяють порівнювати між собою керамічні комплекси з чотирьох зон пам'яток. Ще одним таким маркером є поселення Костянець-Лиственщина, матеріали з якого опубліковані І. Свешніковим та М. Пелешишином (І.К. Свешніков 1952; М.А. Пелешишин 1997а; М.А. Пелешишин 1998с). Вони були єдиним джерелом для розуміння трипільської культури території Мізоцького кряжу.

Для вирізнєння ранніх комплексів досліджуваного регіону, послуговуємось наявністю елементів, притаманних для пам'яток типу Хорів-Новомалин, з середньої течії р. Горинь та її лівих приток, які хронологічно передують пам'яткам з Костянця та Листвина (М.А. Пелешишин 1998b, с. 184; Д. Вертелецький 2016а, с. 96).

До ймовірно найбільш ранніх пам'яток може належати поселення Нараїв-Бродки (рис. 10). Серед матеріалів з розвідки, значна кількість кераміки зарахована до столової групи, як наприклад стінки горщиків (рис. 10:2,3) і фрагмент миски (рис. 10:7). Конічні миски з технологією від-

муленої формувальної маси кількісно переважають в групі столової кераміки з поселень Хорів-Підлужжя (М.А. Пелешишин 1997с, с. 61, рис. 7) і Новомалин-Подобанка (Д. Вертелецький 2016b, с. 42, 61, 62; рис. 37; рис. 38). Фрагменти вінець горщика технологічної групи 16 (рис. 10:1), з домішкою черепашки (вивітреної), подібні до горщиків кухонної групи з поселення Новомалин-Подобанка (Д. Вертелецький 2016b, с. 55, рис. 31:1,15,22,24). Горщики кухонної групи з Новомалин-Подобанки орнаментовані на плічках горизонтальним рядом трикутних, округлих чи скісних штампів (Д. Вертелецький 2016b, с. 31, 33, рис. 3) або шнуром (Д. Вертелецький 2016 b, с. 35, рис. 6). І з Нараїв-Бродок теж знайдено фрагмент стінки з рядом вдавненого трикутного штампа, що має аналогії у кухонній кераміці поселень Хорів-Підлужжя (М.А. Пелешишин 1997с, с. 63, рис. 11:3,6,8), Хорів-За озером (М.А. Пелешишин 1998а, с. 64, рис. 7:1,4) і Новомалин-Подобанка (Д. Вертелецький 2016b, с. 33, рис. 3:1,2). Пластичні наліпи на стінках посуду з Нараїв-Бродок (рис. 10:8,9) хоча і є типовим елементом декору на трипільських горщиках етапу С-II, все ж кількісно переважають на ранніх пам'ятках періоду С-II Волині, як, наприклад, у комплексі Новомалин-Подобанки (Д. Вертелецький 2016b, с. 36, рис. 7).

Стилістика, морфологія та технологія посуду притаманні пам'яткам типу Хорів-Новомалин можуть бути вирізнєні і на інших поселеннях: Нараїв-4, Нараїв-6

і Костянець-Лиственщина. На поселенні Нараїв-4 знайдено фрагмент конічної мисочки виконаної за технологією віддуленої формувальної маси (рис. 11:16). Ще дві подібні конічні мисочки походять з Костянця-Горбів (рис. 5:11,12). Підтвердженням близькості кераміки з пам'яток типу Хорів-Новомалин та з Мізоцького кряжу є наприклад фрагменти антропоморфних статуеток з Нараєва-6 (рис. 12:16,17), одна з яких була виготовлена за технологією столової кераміки (рис. 12:17). Трипільські статуетки знайдені також В. Ткачем на поселенні Заруддя-3 (В. Ткач 2009).

На пам'ятках Костянець-Горби та Нараїв-3 знайдено фрагменти кубків орнаментованих зигзагами, виконаними в техніці наколювання борозен або т. зв. *Furchenstichkeramik* – нім. (рис. 5:8; 11:8). Знахідки таких кубків відомі на багатьох поселеннях середньої течії Горині: Новомалин-Подобанка (М. Rybicka 2016, рис. 2:1,2; рис. 4:1,8–10), Кургани-Дубова (М. Rybicka 2016, рис. 15:1), Межиріч-Ферма (W. Pasterkiewicz *et al.* 2013, рис. 4; 5:4–6), Вельбівне-Горохвисько (W. Pasterkiewicz *et al.* 2013, рис. 14:1; 15:2–5), Бродів-Оболонь (W. Pasterkiewicz *et al.* 2013, рис. 16:1), горизонт С-II поселення Острог-Земан (W. Pasterkiewicz *et al.* 2013, рис. 19:2), Острог-Каплиця (Д. Вертелецький 2013, рис. 3:13), Хорів-Підлужжя (М.А. Пелешишин 1997с, рис. 14:1–3). Поодинокі їх знахідки трапляються на р. Стубілі на поселенні Стеблівка-Городище (W. Pasterkiewicz *et al.* 2013, рис. 25:1), чи в долині середньої течії р. Ікви на поселенні Стовпець (W. Pasterkiewicz *et al.* 2013, рис. 25:2). Відомі також кубки з розкопок М. Пелешишина на поселенні Костянець-Лиственщина (М.А. Пелешишин 1997а, рис. 37:1–4,6; W. Pasterkiewicz *et al.* 2013, с. 286, рис. 26, 27). Такі кубки часом мали невелику ручку-вушко типу *ansa-lunata* з одного боку, зверху якої було подвійне листовидне паралельне розгалуження. Фрагмент подібного вушка, орнаментованого відтисками подвійного шнура, походить з Нараєва-3 (рис. 11:7) і має аналогії з території басейну Горині: Вельбівне-Горохвисько (W. Pasterkiewicz *et al.* 2013, рис. 15:1), горизонт С-II поселення Острог-Земан (W. Pasterkiewicz *et al.* 2013, рис. 19:2), Хорів-Підлужжя (М. Пелешишин 1997с, рис. 14:1), Острог-Каплиця (Д. Вертелецький 2013, с. 18, рис. 3:12), Новомалин-Подобанка (М. Rybicka 2016, рис. 4:6), Кургани-Дубова (М. Rybicka 2016, рис. 15:1,4,6), або вже згадані кубки з Костянець-Лиственщини (М. Пелешишин 1997а, рис. 37:1–4,6; W. Pasterkiewicz *et al.* 2013, с. 286, рис. 26,27). Поява цього посуду на Волинській височині пов'язана з комплексом культур лійчастого посуду і культурою Баден, які перебували на території Волинської височини одночасно з трипільськими пам'ятками типу Хорів-Новомалин (М. Rybicka 2016). Останні також частково синхронні з групою Бринзени на Середньому Дністрі (Д. Вертелецький 2016б).

Знахідкою, яка може бути пов'язана з культурою лійчастого посуду є фрагмент орнаментованої фляги з комірцем (*flasza z kryzą* – пол.) з поселення Нараїв-6 (рис. 12:15). Фрагменти таких фляг з комірцем відомі з Новомалин-Подобанки, виготовленні з маси з домішкою фрагментів мушлі черепашки (М. Rybicka 2016, рис. 2:3, рис. 4:5). Знахідки подібних фляг з карбуванням комірця характерні для поселення культури лійчастого посуду Гродек (P. Zawisław 2013, tabl. XXVIII, 11). З розкопок

1963 р. Л. Крушельницької на поселенні Костянець-Горби походить ще один цікавий фрагмент стінки горщика орнаментований так званою вертикальною драбинкою (рис. 4:6). Подібно орнаментовані фрагменти знайдені на Новомалин-Подобанці (М. Rybicka 2016, рис. 2:8–10). Їхнє походження пов'язане з баденською культурою (М. Rybicka 2016, s. 106).

Матеріали отримані з розкопок на поселенні Костянець-Лиственщина і з поверхневих зборів на ньому доповнюють один одного індивідуальними рисами. Так наприклад горщики отримані з розкопок мають наступні риси: легко відхилені назовні вінця з карбованими краями (рис. 4:1–4,7), потріпаний горизонтальний відтиск шнура (рис. 4:2,5,7) або ряд округлих штампів на шийці горщиків (рис. 4:3,4), фарбовану поверхню (рис. 4:1), тоді як з поверхневих розвідок наявний лише один фрагмент з карбованим краєм вінець (рис. 4:8), і кілька фрагментів стінок мальованих червоною фарбою (рис. 4:13,14). Такі горщики широко представлені на поселенні Кургани-Дубова (Д. Вертелецький 2016а, рис. 5–6), проте орнаментовані лише одинарним відтиском шнура (Д. Вертелецький 2016а, рис. 6), який є типовим елементом орнаменту горщиків на етапі С-II (Д. Вертелецький 2016а, с. 96) і набуває масовості у застосуванні в групі Бринзени межиріччя Дністра і Пруту, як-от на пам'ятках Бринзени-3 (В.І. Маркевич 1981, рис. 61, рис. 62), Костешти-4 (В.І. Маркевич 1981, рис. 73) і Жванець-Щовб (Т. Мовша 1970, с. 92). На Західній Волині горщики з такою орнаментуванням знайдені на поселеннях Новомалин-Подобанка (Д. Вертелецький 2016б, рис. 6), Острог-Каплиця (Д. Вертелецький 2013, рис. 3:1–3, рис. 6:1–3), Острог-Земан (W. Pasterkiewicz *et al.* 2013, рис. 17:1). Комплекс Новомалин-Подобанки має хоча і опосередковані але спільні елементи з посудом групи Бринзени (Д. Вертелецький 2016б, с. 64). Водночас шнурова орнаментування на горщиках характерна також для троянівської групи зі східної Волині, проте з відмінною технологією глиняної формувальної маси (V.A. Kruts, S.M. Ryzhov 2000, s. 95).

Доволі подібними до Костянця-Гострого Горба, а також до Костянця-Лиственщини є горщики з поселення Мирогоща-15 (рис. 7). Більшість екземплярів мають карбовані краї вінець (рис. 7:1–11). Один фрагмент має подвійний відтиск шнура у верхній частині плічок (рис. 7:14). Окремо виділяються три фрагменти з рядом округлих або скісних видовжених відтисків (рис. 7:19–21).

З інших типів посуду окремої уваги заслуговують знахідки фрагментів корчаг, в основному суцільно мальованих (рис. 8:1–5) або без фарби (рис. 8:6). Такі ж походять з поселень Костянець-Горби (рис. 4:13), Нараїв-3 (рис. 11:2), Нараїв-6 (рис. 12:8–10), Костянець-Лиственщина (М.А. Пелешишин 1997а, рис. 20:10). На сьогодні жодна ціла форма цього типу посуду нам невідома. Подібні фрагменти вінець є в складі колекцій поселень середньої течії Горині: Кургани-Дубова (Д. Вертелецький 2016а, рис. 13:11; рис. 22:1; рис. 29:2), горизонт С-II поселення Острог-Земан (W. Pasterkiewicz *et al.* 2013, рис. 18:2,3). Два подібних фрагменти знайдені на поселенні Новомалин-Подобанка, виготовлені з домішкою дрібного шамоту та мають мучнисту на дотик поверхню (Д. Вертелецький 2016б, с. 34–35, рис. 8). Типологічно близьки-

ми є також корчаги з поселення Лози, у верхів'ях Горині (М. Videiko 2000, Fig. 23:7,8).

Окремо варто виділити фрагменти вусок посудин з двома конічними виступами у верхній частині з поселення Костянець-Горби (рис. 4:15–16). Подібні вушка відомі на поселеннях: Лози (М. Videiko 2000, Fig. 23:2,3); Сандраки (М. Videiko 2000, Fig. 24:1,4), Нова Чартория (М. Videiko 2000, Fig. 28:3; V.A. Kruts, S.M. Ryzhov 2000, Fig. 12:12). З Нараєва-4 походить вушко з одним витягнутим догори виступом (рис. 11:18). Такий псевдо-роговий виступ часто зустрічається на пам'ятках типу Трояннів (М. Videiko 2000, Fig. 16). На поселенні Городськ вони оздоблені складним шнуровим орнаментом (М. Videiko 2000, Fig. 22:7).

На всіх поселеннях в районі Мізоцького кряжу зустрічається кераміка суцільно мальована червоною фарбою: Костянець-Горби (рис. 4:1,13,14; рис. 5:7,9,10), Листвин-Гострий Горб (рис. 6:10,11), Мирогоща-15 (рис. 7:17; рис. 8:1–5,7,8,10,11,14,17; рис. 9:2–8), Нараїв-Бродки (рис. 10:4,5), Нараїв-3 (рис. 11:1), Нараїв-4 (рис. 11:13), Нараїв-6 (рис. 12:5–9,11,14). Вперше на Волинській Височині подібний спосіб малювання кераміки простежується на поселеннях Хорів-Підлужжя (неопубліковані матеріали) та Новомалина-Подобанки (М. Rybicka 2016, рис. 5:2–4). З Новомалина-Подобанки відомо лише кілька таких знахідок, відсоток яких від загальної кількості посуду є незначним, і виконані вони в технології культури лійчастого посуду (М. Rybicka 2016, s. 103). Звичним явищем такі миски стають на поселенні Кургани-Дубова (Д. Вертелецький 2016а, рис. 2:1–6; 9:6–11; 15:1; 17:1,2; 21:2,3; 29:5).

До унікальних екземплярів віднесено мальовану миску, яка походить з розкопок Л. Крушельницької на поселенні Костянець-Лиственщина (рис. 5:7). Її форма повторює напівсферичні мальовані миски з цього ж поселення (рис. 5:10), але унікальними є подвійні вертикальні виступи на вінцях. Подібні одиничні зооморфні виступи відомі з поселення Листвин-Гострий Горб (М. Пелецишин 1998, рис. 35:1–2).

Кружала на зразок знайдених на поселеннях Нараїв-Бродки (рис. 10:15), і Нараїв-3 (рис. 11:9) зустрічаються на поселенні Кургани-Дубова (Д. Вертелецький 2016б, рис. 29:9,10). Ще одне подібне кружало, але з подвійним концентричним рядом дрібних круглих наколів знайдене на поселенні Мирогоща-15 (рис. 9:12).

Особливістю керамічних комплексів з усіх представлених пам'яток є наявність таких ознак як мальовані червоною фарбою горщики та напівсферичні миски (Костянець-Горби, Мирогоща-15, Нараїв-Бродки, Нараїв-3, Нараїв-4, Нараїв-6), карбування країв вінець горщиків (Костянець-Горби, Мирогоща-15, Нараїв-6), орнаментация одинарним, подвійним і потрійним відтисками шнура (Костянець-Горби, Мирогоща-15, Нараїв-6). На території середньої течії Горині найбільш яскравою аналогією до поселень Мізоцького кряжу є пам'ятки Кургани-Дубова, Острог-Земан, Хорів-Полян, на яких простежуються як ранні ознаки, характерні для типу Хорів-Новомалин, так і очевидно нові.

В хронології трипільських пам'яток регіону Мізоцького кряжу своєрідним винятком є поселення Листвин-

Гострий Горб, особливістю керамічного комплексу якого є наявність багатої шнурової орнаментациі (М.А. Пелецишин 1997а, с. 69–70), характерної також для пам'яток групи Гордінешти (В.А. Дергачев 1980, с. 121–122), що вирізняє його з поміж інших поселень Волинської Височини. В фондах Рівненського обласного краєзнавчого музею знаходяться не використані М. Пелецишином в публікаціях та в монографії матеріали з розкопок (рис. 6). Колекція представлена фрагментами горщиків орнаментованих прямими або скісними рядами штампів на основі шийки (рис. 6:1,2), фрагментами профільованих мисок, орнаментованих кількома рядами шнурового відтиску (рис. 6:3,4), нігтевими заціпами під зовнішнім краєм вінець (рис. 6:5,6), поєднанням карбування зовнішніх країв вінець з ямками на пласкому верхньому краю (рис. 6:7), насічками на ньому (рис. 6:8,9) або неорнаментованих (рис. 6:9). Абсолютно переважають профільовані миски з багатою шнуровою орнаментациєю (М.А. Пелецишин 1997а, с. 70). На жаль, меншу увагу М. Пелецишином було приділено мискам з косо зрізаним, широким краєм вінець, та орнаментованих рядом нігтевих заціпів під ним (рис. 6:5,8). Такі самі миски походять з розкопок 1963р. з Костянець-Горбів, де їхній відсоток від загальної кількості мисок становить біля 15–20% (рис. 5:4–6), а також один фрагмент зі зборів на Нараєві-3 (рис. 11:4). Вирахувати частку цих мисок в колекції поселення Листвин-Гострий Горб неможливо, але ймовірно вона була незначна. На Волинській Височині подібна миска відома з поселення Малі Дорогостаї (В. Конопля 1991, рис. 2:12). Умовно близькою аналогією може бути фрагмент конічної миски з поселення Кургани-Дубова, де на зовнішній частині вінця нанесені ряди нігтевих відтисків (М. Rybicka, рис. 16:1; Д. Вертелецький 2016, рис. 18:3). Їхнє походження може мати відношення до території середнього Дністра, де, наприклад, подібні миски знайдено на поселенні Поливанів Яр (Т. Попова 2003, рис. 101:1–8). Авторка монографії відносить матеріали з п'ятого горизонту поселення до групи Касперівці (Т. Попова 2003, с. 161), а також зазначає про їхню відмінність від кераміки групи Гордінешти (Т. Попова 2003, с. 162). Водночас подібні миски відомі на епонімному поселенні Гордінешти (В. Дергачев 1980, рис. 31:24,24; В. Маркевич 1981, рис. 83:1,2,6,7,9,10), де вони функціонували нарівні з мисками орнаментованими шнуровими відтисками. Використання двох типів орнаменту (шнурового відтиску і нігтевих заціпів) на профільованих мисках підтверджене також на поселенні Звенячин (матеріали готуються до публікації) і на іншому – Стіна (Т. Мовша 1972, рис. 2,6). Одним з найближчих прикладів є пам'ятка Винники-Жупан, де також знайдені миски з двома різними стилями орнаменту, проте морфологічно однакових типів (М. Пелецишин 1997, рис. 9).

Горщики на поселенні Листвин-Гострий Горб є відмінними в стилістиці від горщиків з Костянець-Лиственщини чи Костянця-Горбів. Аналогії до такого стилю відомі з пам'яток, де присутній складний багаторядовий відтиск шнура: Голишів (Г. Охріменко та ін. 2007, рис. 2:1; рис. 3:1, рис. 4), Звенячин (матеріали готуються до публікації) і Нова Чартория (Ю. Захарук 1956, табл. 1:5).

Отже, незважаючи на унікальність для Мізоцького кряжу, поселення Листвин-Гострий Горб має ознаки, характерні для інших пам'яток досліджуваного регіону. Стосується це як окремих типів мисок, так і малювання посуду черво-

ною фарбою. З іншого боку, це може свідчити про те, що Листвин-Гострий Горб може мати кілька фаз, тому в даному випадку актуальним є повернення до польових досліджень цієї пам'ятки як і повторне опрацювання матеріалів з фондів.

ВИСНОВКИ

На основі картографування розвіданих і відомих пам'яток в обраному нами секторі Мізоцького кряжу і прилеглої долини вдалося виокремити чотири зони концен-трації поселень, названих за прив'язкою до сучасних сіл Дубенського району: Мирогощанська, Костянецька, Листвинська і Нараївська. Навіть побіжний погляд на карту дає можливість побачити, що ці групи пам'яток зосереджені довкола витоків струмків і їх кількість та просторова структура залежні саме від ерозійної розчленованості рельєфу. З огляду на це залишається перспектива відкриття п'ятої зони в районі с. Липа, яка має всі структурні ознаки, властиві сусіднім.

Усі зони виявили як відмінні так і подібні риси, зумовлені головним чином геоморфологією, і виражені у взаємному розташуванні пам'яток всередині зон. Виявилось, що, за винятком кількох, більшість пам'яток Мирогощанської, Костянецької і Нараївської зон розташовані на однаковій висоті в межах 250–275 м і топографічно – це підніжжя кряжу, вище яких, як правило, починаються круті схили. Осібно стоїть Нараївська зона, усі пам'ятки якої займають миси на краях плато, обмежені глибокими ярами, однак в цій зоні рівень підніжжя недоступний для досліджень, тому констатувати відсутність тут поселень ще рано.

Наразі зони виділені лише на основі просторового аналізу. Гіпотетично їх можна розглядати як групи поселень, але для цього необхідно поглибити їх дослідження для з'ясування мікрохронології і взагалі характеру пам'яток, оскільки одних лише поверхневих зборів недостатньо навіть для встановлення, чи маємо ми справу з поселенням.

Трипільські пам'ятки на Мізоцькому кряжі умовно можуть бути віднесені до західного варіанту троянівської групи (Д. Вертелецький 2016а, с. 96). Проте чіткої картини стосовно цієї групи Східної Волині ми не маємо, окрім окремих поселень, таких як, наприклад, Троянів (Т.Д. Белановская, Н.М. Шмаглий 1959; М.У. Videiko 2000; V.A. Kruts, S.M. Ryzhov 2000, s. 95). Походження ж пам'яток з Мізоцького кряжу генетично може бути пов'язане з типом пам'яток Хорів-Новомалин, які просунулись в період своєї активної фази по річці Збитинка (Новомалин-Подобанка, Суйми-Посіч та ін.) (D. Vereteletskyi 2015). Суйми-Посіч є типовим поселенням-майстернею з високою топографією (М. Пелецишин, В. Рудий 2000; О.Л. Позіховський 2005, с. 291–292), що зайвий раз настановлює на висновок, що головним мотивом освоєння Мізоцького кряжу був видобуток та обробка туронського волинського кременю.

Поселення в Листвинській та Нараївській зонах мають безпосереднє відношення до обробки кременю. Свідченням цього є поселення-майстерні Листвин-Гострий Горб, Нараїв-3, Нараїв-4, Нараїв-6, найбільшими з яких по насиченості відходами крем'яного виробництва є перші два (наприклад знахідки нуклеусів у великих кількостях на поселенні Листвин-Гострий Горб, рис. 13). Це не єдині поселення-майстерні (або лише крем'яні майстерні) в регіоні. Окрім них відомі також Стеблівка-Городище (М.А. Пелецишин 1998b, с. 189) та Грушвиця-Кремінь (Г. Охріменко 2012, с. 169). В районі між Дубном, Млиновом, Мізочем і Острогом зафіксовано одні з найбільших виходів туронського кременю (Г. Дрозд 2016, рис. 1). Тому саме тут фіксується і найбільша концентрація крем'яних майстерень, функціонування яких без додаткових організованих господарських поселень, напевно, була би неможливою.

Виділення поселення Мирогоща-15 з усіх інших зумовлене тим, що воно є одношаровим а також наявністю слідів рову довкола найбільшої концентрації знахідок на поверхні, що є унікальним явищем для Волинської Височини, та поки що єдиним доказом ймовірної наявності оборонних поселень в регіоні (рис. 3). Всі попередні відомості про існування укріплень (В.А. Дергачев 1980, с. 127; М.А. Пелецишин 1998, с. 188b) можна вважати не підтвердженими, а лише гіпотетичними. Закономірність наявності кільцевого рову (і, ймовірно, додаткових рукотворних укріплень) зумовлена відкритістю на місцевості. На поселеннях же Листвинської зони оборонна функція частково припадала на природні круті та важкодоступні схили.

Серед всіх представлених пам'яток Мізоцького кряжу, на сьогодні єдиним винятком є поселення Листвин-Гострий Горб, бо лише на ньому знайдено значну колекцію кераміки зі шнуровим відтиском, характерної Городської групи або групи Гордінешти. Залишається з'ясувати його місце в хронології, а також відносну позицію в системі довоколишніх пам'яток, з перспективою виявити його кількісність або факт співіснування кількох різних груп населення на одній території.

Розвідкові дослідження і опрацювання вже відомих матеріалів з розкопок дають старт новому вивченню трипільських пам'яток цього регіону. Найбільш важливими пам'ятками, що розширюють погляди на проблематику трипільства, безсумнівно є Листвин-Гострий Горб і Мирогоща-15. Розпочавши їхні планові методичні дослідження, можна створити передумови для якісної інтерпретації.

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

- Balcer B.
1983 *Wytwórczość narzędzi krzemienych w neolicie ziem Polski*, Wrocław.
- Jastrzębski S.
1989 *Kultura Cucuteni-Trypole i jej osadnictwo na Wyżynie Wołyńskiej*, Lublin.
- Kruts V.A., Ryzhov S.M.
2000 Trypolie culture in Volhynia (Gorodsk-Volhynian grup), [w:] Koško A. (ed.), *The Western Border Area of the Tripolye Culture. Baltic-Pontic Studies*, Poznań, № 9, pp. 86–110.
- Pasterkiewicz W., Pozikhovski A., Rybicka M., Verteletskyi D.
2013 Z badań nad problematyką oddziaływań kręgu badeńskiego na wschodnie rejony Wyżyny Wołyńskiej, [w:] Pozikhovski A., Rogoziński J., Rybicka M. (red.), *Na pograniczu kultury pucharów lejkowatych i kultury trypolskiej*, CAR, t. 26, s. 251–292.
- Rybicka M.
2016 Ceramika o zachodniej i południowo-zachodniej afiliacji. Nowomalin-Podobanka, rejon Ostrog. Kultura pucharów lejkowatych, [w:] Diachenko A., Król D., Kyrylenko A., Rybicka M., Verteletskyi D. (red.), *Nowomalin-Podobanka i Kurgany-Dubowa. Osady kultury pucharów lejkowatych na zachodniej Ukrainie*, Rzeszów.
- Verteletskyi D.
2015 *Kultura trypolska na Wyżynie Wołyńskiej*, maszynopis pracy magisterskiej w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Videiko M.Y.
2000 Trypolie and the Cultures of Central Europe. Facts and Character of interactions: 4200–2750 BC, [w:] Koško A. (ed.), *The Western Border Area of the Tripolye Culture* (= *Baltic Pontic Studies*, t. 9), pp. 13–68.
- Zawiślak P.
2013 Obiekty neolityczne ze stanowiska 1C w Gródku, pow. Hrubieszów (z badań Sławomira Jastrzębskiego w latach 1983–1985), [w:] Pozikhovski A., Rogoziński J., Rybicka M. (red.), *Na pograniczu kultury pucharów lejkowatych i kultury trypolskiej*, CAR, t. 26, s. 109–214.
- Белановская Т.Д., Шмаглий Н.М.
1959 Позднетрипольское поселение у с. Троянова, Житомирская области, „Краткие сообщения Института Археологии”, вып. 8, с. 125–128.
- Вертелецкий Д.
2013 Поселення трипільської культури Острог-Каплиця на Західній Волині, [w:] Pozikhovski A., Rogoziński J., Rybicka M. (red.), *Na pograniczu kultury pucharów lejkowatych i kultury trypolskiej*, CAR, t. 26, s. 251–292.
- 2016a Кераміка пізньотрипільського горизонту з поселення Кургани-Дубова, [w:] Diachenko A., Król D., Kyrylenko A., Rybicka M., Verteletskyi D. (red.), *Nowomalin-Podobanka i Kurgany-Dubowa. Osady kultury pucharów lejkowatych na zachodniej Ukrainie*, Rzeszów, s. 71–100.
- 2016b Кераміка поселення Новомалин-Подобанка, [w:] Diachenko A., Król D., Kyrylenko A., Rybicka M., Verteletskyi D. (red.), *Nowomalin-Podobanka i Kurgany-Dubowa. Osady kultury pucharów lejkowatych na zachodniej Ukrainie*, Rzeszów, s. 35–70.
- Геренчук К.І. (ред.)
1976 *Природа Ровенської області*, Львів.
- Дергачев В.А.
1980 *Памятники позднего Триполья*, Кишинев.
- 2004 Пізній період трипільської культури, [w:] Відейко М. (ред.), *Енциклопедія трипільської цивілізації в 2-х томах*, т. 1, Київ, с. 109–114.
- Дрозд Т.І.
2016 *Конкреційні силіцити волино-поділля та їх гемолого-економічна оцінка*. Автореферат дисертації наукового ступеня кандидата геологічних наук, Київ.
- Захарук Ю.М.
1956 Пізньотрипільське поселення у верхів'ях р. Случі (коротке повідомлення про розвідкові розкопки біля с. Нової Чорторії в 1949 р.), „Археологічні пам'ятки УРСР”, т. 6, Київ, с. 130–133.
- 1962 Вопросы хронологии культур энеолита и ранней бронзы Прикарпатья и Волины, „Краткие сообщения Института археологии”, вып. 12, с. 48–52.
- Збенович В.Г.
1976 Позднее триполье и его связь с культурами Прикарпатья и Малопольши, ААС, т. 16, с. 22–56.
- Конопля В.М.
1990 Пізньотрипільське поселення Малі Дорогостаї – І, І полевої семінар. Раннеземледельческие поселения-гиганты трипольской культуры на Украине. Тезисы докладов первого полевого семинара, Тальянки – Веселый Кут – Майданецкое, с. 205–213.
- 1998 Кремнеобробне виробництво поселення трипільської культури Листвин, „Волино-Подільські археологічні студії”, Львів, с. 111–122.
- Конопля В., Пелешишин М.
1993 Характеристика кременевої індустрії поселення трипільської культури Листвин на Волині, [w:] *Трипільська культура України (до 100-річчя відкриття)*, Львів, с. 26–29.
- Конопля В.М., Охрименко Г.В.
1978 Разведки на территории Западной Волины, „Археологические открытия 1977 год”, Москва, с. 383.
- Конопля В., Крушельницька Л., Гавінський А.
2015 Поселення трипільської культури Костянець-Горби, [w:] Булига О.С., (ред.), „Наукові записки Рівненського обласного краєзнавчого музею”, вип. 13, ч. 1, с. 145–148.
- Кошик Ю.А., Палиенко Э.Т., Андрияш О.П.
1990 *Геоморфология Украинской ССР*, Рослый И.М. (ред.), Киев.
- Маркевич В.І.
1981 *Позднетрипольские племена северной Молдавии*, Кишинев.
- Мовша Т.Г.
1970 Позднетрипольское поселение в с. Жванец (по раскопкам 1961 г.), „Краткие сообщения Института археологии”, вып. 123, с. 84–93.
- 1971 О северной группе позднетрипольских памятников, „Советская археология”, № 1, с. 31–54.
- 1972 Періодизація і хронологія середнього та пізнього Трипілья, „Археологія”, Київ, с. 3–24.
- Охріменко Г.В.
2012 Крем'яні скарби доби енеоліту, „Праці Центру пам'яткознавства”, вип. 22, с. 161–174.
- Охріменко Г., Кучинко М., Склярєнко Н., Собуцький М., Охріменко В.
2007 Вивчення багатощарової пам'ятки Голишів на Волині, [w:] Охріменко Г. (ред.), *Олександр Цинкаловський та праісторія Волині*, Луцьк, с. 319–402.

- Пелешишин М.А.
- 1974 Племена трипільської культури, [w:] Черниш О.П. (ред.), *Стародавнє населення Прикарпаття і Волині*, Київ, с. 130–148.
- 1997a *Поселення мідного віку біля сіл Костянець і Листвин у Західній Волині*, Львів.
- 1997b Археологічні роботи у Винниках, „Археологічні дослідження Львівського університету”, вип.2, Львів, с. 5–21.
- 1997c З історії перших трипільських общин у Середньому Погоринні (за матеріалами поселення біля с. Хорова), „Археологічні дослідження Львівського університету”, вип. 2, Львів, с. 47–65.
- 1998a Пізньотрипільські поселення в околицях с. Хорова на Волині (Хорів – II, III, IV), „Археологічні дослідження Львівського університету”, вип. 3, Львів, с. 45–72.
- 1998b Проблеми історії трипільських племен Західної Волині, Межиріччя Західного Бугу та Дністра, [w:] Бандрівський М., Крушельницька Л., Купчинський О. (ред.), *Записки Наукового товариства імені Т. Шевченка*, т. 235, Львів, с. 175–192.
- 1998c Пізньотрипільські поселення біля сіл Костянець і Листвин на Волині, „Волино-подільські археологічні студії”, вип. 1, Львів, с. 89–110.
- Пелешишин Н.А.
- 1968 Раскопки у с. Костянец на Волини, „Археологические открытия 1967 года”, с. 199–200.
- 1971 Раскопки поздне трипольского поселения у с. Листвин на Волини, „Археологические открытия 1970 года”, с. 236–237.
- 1976 Раскопки на Волини, „Археологические открытия 1975 года”, с. 375–376.
- 1990 Трипольская культура Западной Волини, [w:] Черныш А.П. (ред.), *Археология Прикарпаття, Волини и Закарпаття (неолит, бронза и раннее железо)*, Киев, с. 26–35.
- Пелешишин Н.А., Чайка Р.М.
- 1972 Раскопки у с. Листвин на Волини, „Археологические открытия 1971 года”, с. 314–315.
- Пелешишин М., Рудий В.
- 2000 Нові дані про пізньотрипільське поселення біля с. Суйми на Волині, „Археологічні дослідження Львівського університету”, вип. 4, Львів, с. 27–43.
- Позіховський О.Л.
- 2005 Матеріали до каталогізації пам'яток Трипільської культури Середнього Погориння, [w:] Охріменко Г. (ред.), *Археологічна спадщина Яна Фітцке*, Луцьк, с. 279–314.
- Попова Т.А.
- 2003 *Многослойное поселение Поливанов Яр*, Санкт-Петербург.
- Прищеп Б.А.
- 1986 *Отчет о работе археологической экспедиции Ровенского краеведческого музея в 1986 году*, Ровно.
- Прищеп Б.А., Чекурков В.С.
- 2005 *Звіт про археологічні дослідження Рівненської філії ДП НДЦ «Охоронна археологічна служба України – Рівне» Інституту археології НАН України на території Рівненської області у 2004 р.*, Рівне. Фонди РОКМ.
- Прищеп Б.А., Войтюк О.П., Позіховський О.Л., Чекурков В.С.
- 2011 *Звіт про археологічні експертизи та розвідки на території Рівненської області в 2010 р.*, Рівне. Фонди РОКМ.
- Пясецкий В.К.
- 1999 Позднепалеолитическая стоянка Мирогоща I (Поле Вотрубы), „Российская археология”, вып. 3, с. 98–107.
- Свешников И.К.
- 1952 Розкопки в с. Костянець на полі Листвинщина, „Археологические Пам'ятники УРСР”, Київ, т.6, с. 131–139.
- Свешников И.К., Нікольченко Ю.М.
- 1982 *Довідник з археології України. Ровенська область*, Київ.
- Ткач В.В.
- 2001 *Звіт про розвідкові роботи в 1996–2001 роках на території Дубенського району Рівненської області*, Дубно.
- 2008 Археологічні пам'ятки верхів'я р. Розинки, „Археологічні дослідження Львівського університету”, вип. 11, с. 195–208.
- 2009 Нові знахідки доби енеоліту з Дубенщини, „Волинський музей: історія і сучасність. Науковий збірник. Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 80-річчю Волинського краєзнавчого музею та 60-річчю Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки, Луцьк – Колодяжне, 19–20 травня 2009 року”, вип. 4, Луцьк, с. 510–511.
- 2011 Неолітичне поселення Нараїв-Бродки на Дубенщині, „Історія музейництва і пам'яткоохоронної справи в Острозі та на Волині. Науковий збірник”, вип. 3., Острог, с. 152–155.
- 2013 Орнаментовані та фігурні пряслиця палеометалевого часу з Дубенщини, „Сакральна спадщина Дубенщини. Матеріали міжнародної історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 1025-річчю хрещення Київської Русі та 521-й річниці Дубенського замку”, Луцьк, с. 245–250.
- Ткач В.В., Бардецький А.Б.
- 2011 *Звіт про результати археологічних розвідок на території Дубенського району Рівненської області 2011 року*, Луцьк.
- Харковець Ю.І., Ткач В.В., Пшеничний Ю.Л.
- 2013 *Звіт про результати археологічних розвідок, шурфувань та наглядів на території м. Дубно, Дубенського та Млинівського районів Рівненської області 2013 року*, Рівне.
- Чайка Р.
- 2009 *Давньоруське городище Листвин і його околиці у Х–ХІ ст.*, Львів.
- Чайка Р., Довгань П.
- 1998 *З історії дослідження Листвинського городища на Волині, (= „Волино-подільські археологічні студії”, вип. 1),* Львів.

New sites of the Tripolye culture from the North-Western Mizoc'ka Hills in the West Volhynia

Zusammenfassung

In the north-western part of the Mizoc'ka Hills, within the boundaries of the Dubno Raion, the Rivne Province (Ukraine), there are currently 20 sites of the Tripolye culture. Regarding the discussed area four concentration zones of settlements were identified, which were located in the territory of Mirogoša, Kostâ nec', Listvin and Naraïv villages. All the zones have many common features in terms of location of sites of the Tripolye culture – most of them were located at the same height in the range of 250–275 m above the sea level, at the foot of the hills. Considering the site Mirogoša-15, researchers discovered a (defensive?) ditch for the first time in the Volhynia Upland,

surrounding the area of the highest concentration of finds. Ceramics from these settlements reveal early elements, characteristic for the Horiv-Nowomalin type from the Horynia valley, and late ones, typical of the Gordinešty group. It is also characterised by unique features specific to the region. A large amount of flint waste products uncovered at some settlements (blades, cores and semi-finished products of axes) allows us to interpret them as specialist settlement-workshops. This suggests that one of the main reasons for occupying the Mizoc'ka Hills in the late phase of the C-II stage was the availability of flint raw material that was extracted and processed there.